

DİNİN İŞLEVLERİ VE İNSAN HAKLARI EKSENİNDE DEVLET ELİYLE DİN ÖĞRETİMİ

ALİ RIZA GÜL*

An Approach to the Religion Education Problem From the Perspective of the Functions of Religion and Human Rights

Abstract: To obtain information about the religion is among the most basic human rights. International conventions necessitate that all the obstacles to access the religious education need to be abolished by states. Besides, the positive functions of the religion for people turn it into a reality that is worth to learn. Superior features of the Islam make religious education more meaningful. Today, each country which establishes its educational system on society's needs and desires cares with the social peace and values education rejects the society's degeneration benefits from religion and teaches religious education at its schools; these countries do not see these cases as a conflict with their political system and secularism. The application in our country is parallel with this comprehension. However, there are some people who are against the religious education given by the state. They also claim that official religious education by the state is against the principle of human rights and is claimed to direct the children. However, these claims don't respect the truth. Because, the Islam has the developer features of the individual's personality, the society's quality and the identity's civilization. In addition, anyone has a right to receive the religious education and to re-

* Doç. Dr., Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [alirizagul@hotmail.com].

quire from the state to provide the opportunity for religious teaching. At the same time, this is a part of the freedom of thought, conscience and religion.

Key Words: religious education, secularity, human rights, freedom of conscience and religion.

Özet: Din hakkında bilgi edinmek herkesin en temel hakları arasındadır. Devletin din eğitiminin önündeki bütün engelleri kaldırması, uluslar arası sözleşmeler gereğidir. Ayrıca insan için olumlu işlevlere sahip olması, dini öğrenilmeye değer bir gerçeklik haline getirmektedir. Üstün nitelikleri, İslam'ı konu alan din eğitimi çok daha anlamlı kalmaktadır. Günümüzde, eğitim sistemini, toplumun ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda oluşturan, toplumsal barışı ve değerler eğitimi önemseyen, toplumun yozlaşmamasını hedefleyen her ülke, dinden yararlanma yoluna gitmekte, okullarında din eğitimi vermekte, bunu siyasi sistemle ve laiklikle çelişir görmemektedir. Ülkemizdeki uygulama da bu anlayışla paralellik arz etmektedir. Bununla birlikte, laiklik ilkesiyle çeliştiğini, insan haklarına aykırı olduğunu, öğrencileri yönlendirdiğini ileri sürerek, devlet eliyle din eğitimi verilmesine karşı çıkanlar da vardır. Fakat bu iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü İslam dini, bireyin kişiliğini, toplumun kimliğini ve medeniyetin niteliğini geliştirici özelliklere sahiptir. Öte yandan, herkesin din eğitimi alma, devletten din öğretimine imkân sağlamasını isteme hakkı vardır. Aynı zamanda bu, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün bir parçasıdır.

Anahtar Kelimeler: din eğitimi, laiklik, insan hakları, din ve vicdan özgürlüğü.

Giriş

Son yüzyıllarda dinsel yönetim şekline sahip olmayan neredeyse bütün dünya ülkelerinde ilk ve orta öğretim kurumlarında devlet eliyle din eğitimi verilip verilemeyeceği, buna bağlı olarak, din dersinin zorunlu veya seçmeli dersler arasında yer alıp almayacağı ve devletin resmi din eğitimi kurumları kurup kuramayacağı tartışma konusu yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra bizim ülkemizde de bu konu tartışmaya açılmıştır. Özellikle laikliğin devlet sisteminin temeli olarak benimsenmesiyle birlikte, bu konudaki tartışmalar zaman zaman şiddetlenerek devam

etmiştir.¹ Tarihi seyri içerisinde tartışmalar öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, devletimizin, vatandaşların dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla din eğitimi veren kurumlar açmasına dahi karşı çıkılabilmektedir. Tartışmaları, din dersinin 1982 Anayasasıyla kanuni güvenceye kavuşması bile maalesef sona erdirememiştir. Toplumsal şartlara ve siyasal konjonktüre bağlı olarak şiddeti artan veya azalan bu tartışmalar günümüze kadar devam etmiş, hatta günümüzde de hızından bir şey kaybetmemiştir.

Laiklik, insan hakları gibi müstakil konular veya tarihi periyotlar halinde araştırma konusu yapılabilecek bu tartışmaların temelinde çoğunlukla din olgusunu, ülkemiz özelinde ise İslam'ı yeterince tanımama veya yanlış tanıma gerçeği yatmaktadır. Bu yüzden biz bu çalışmamızda, genelde dinin, özelde de İslam'ın ne olduğu, kişilere ve toplumlara neler kazandırdığı, öğrenilmeye ve öğretilmeye değer bir olgu olup olmadığı, ilk ve orta öğretim kurumlarında din öğretimi yapılıp yapılamayacağı, bunun, laiklik ilkesine ve insan haklarına aykırı sonuçlar doğurup doğurmayacağı gibi konular üzerinde yoğunlaşacağız. Amacımız, öteden beri ülkemizde devlet eliyle din öğretimi verilip verilemeyeceği, özellikle de ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu din dersi okutulup okutulmayacağı konusunda oluşturulmaya çalışılan birtakım tereddütlerin giderilmesine katkıda bulunmaktır.

Dinin Mahiyeti ve İşlevleri

İlk ve orta dereceli okullarda müfredatta bir derse yer verilip verilmeyeceğine, siyasi ve ideolojik tartışmalara bakılarak değil, o dersin yerel ve evrensel önemi, içerdiği bilgiye öğrencinin ve toplumun ihtiyacının derecesi göz önüne alınarak karar verilir. Keza, o ders okutulduğu zaman öğrencilerin neler kazanacağı veya okutulmadığı takdirde neler kaybedeceği, öğrencinin meslek hayatına atıldığında o derste öğrendiklerine ne kadar ihtiyaç duyacağı vb. ölçütler de dikkate alınır. Biliyoruz ki, yükseköğretimde bir dersin okutulmasına karar verilirken bile benzer ölçütler

¹ Bu tartışmalar hakkında toplu bilgi için bkz. Şahin Gürsoy-Fatma Çapcıoğlu, "Türk Din Eğitiminin Oluşum Süreci ve Günümüz Türkiye'sinde Din Eğitimine Bir Bakış", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Mayıs-Ağustos 2006, Cilt: 9, sayı: 25 (ss. 99-107), s. 99 vd.

belirleyicidir. O halde, ilk ve orta öğretime yönelik eğitim kurumlarında da bir dine ait bilgilerin ders olarak okutulup okutulamayacağına karar verilirken aynı ölçütlere başvurmak zorunludur. Bu da bizi, dinin, özellikle de İslam'ın mahiyeti ve işlevleri üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Bu yüzden bu bölümde, "Din nedir? Bireysel ve toplumsal olarak işlevleri nelerdir?" sorularına kısaca cevap arayacağız.

Genel olarak din olgusunu, "akıl sahibi insana bir hayat tarzı sunma amacındaki kutsalların kaynağı olarak görülen üstün bir varlığı kabul etme ve ona teslim olma esasına dayalı olarak, insanı gerek birey, gerekse toplum olarak madden ve manen yükseltme gayesi taşıyan, ona, kendisiyle üstün varlık, hemcinsleri ve diğer varlıklar arasında belli bir düzen içerisinde irtibat kurdurmayı hedefleyen birtakım kurallara, ibadet biçimlerine, âyinlere, ahlak ilkelerine ve uygulamalara sahip inançlar bütünü" şeklinde tarif edebiliriz.² İslam özelinde ise dini, "akıl sahibi her insanı, dil, ırk, ülke vs. ayırımı yapmaksızın, kendi iradesiyle dünya ve ahiret saadetine ulaştırmak amacıyla, Allah tarafından Peygamberler aracılığıyla gönderilen ilâhî kurallar bütünü" şeklinde tanımlayabiliriz.

Tarıftan de anlaşılacağı gibi din, kişiliğin ve benliğin şekillenmesinde ve sosyalleşmesinde büyük bir paya sahiptir. Bireysel uygulama açısından din, ahlâk ve karakter terbiyesi demektir. Din insanlara güç verir, cesaret ve güven aşılar; onlara iç rahatlığı verir, yani onları psikolojik olarak rahatlatır.³ Din insanların umut kaynağıdır; müntesiplerine şefkat ve mer-

² Dinin çeşitli tarifleri için bkz. Günay Tümer, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, s. 312-16; D.B. Macdonald, "Din", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Ün. Güzel Sanatlar Fak., 1997, III, 590-91; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Genişletilmiş 2. baskı, Ankara: Ocak Yay., 1993, s. 6-7; Ö. Faruk Harman, "Din ve Mahiyeti", *İlmihal*, Ankara: DİB Yay., 2006, I, 3-4; Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: İFAV Yay., 1988, s. 7-14; Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992, s. 95.

³ Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 39-41; Paul Tillich, *İmanın Dinamikleri*, çev. F. Terkan-S. Özer, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2000, s. 91 vd.

hamet aşular; onları dirençli ve sabırlı yapar.⁴ Din bizim yaşamımıza yardım eder, hayatımızı kolaylaştırır ve disipline eder.⁵ En ilkelinden en kutsalına kadar bütün dinler, insanlara iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış bildirir, onları –ruha hitap eden söylemlerle ve manevi yönü ağır basan metotlarla- üstün varlığa, erdeme, mutluluğa ve kurtuluşa ulaştırma iddiasındadır. Yaratılışından günümüze kadar insan yüce bir varlığa sığınma ihtiyacını her zaman ve her yerde hissetmiştir. Bu yüzden insanın ve onun oluşturduğu toplumun dinden kopması mümkün değildir.

Din, bireysel benliğin ve kişiliğin oluşturulmasının yanı sıra kişinin toplum hayatına hazırlanmasında, toplumsal düzenin kurulmasında ve sürdürülmesinde de son derece etkin bir kurumdur. Zira din, insanlar arasında iyiliğin, ahlâkî değerlerin ve adaletin hakim kılınmasını, kötülüğün, ahlâksızlığın ve haksızlığın önlenmesini amaçladığı için, insanlar arası ilişkilerin kendiliğinden düzene girmesine büyük bir katkı sağlar; saygılı davranışın, toplumsal huzur, barış ve uzlaşımın kaynağı haline gelir; toplumu huzursuz eden kötülüklerin önlenmesinde başat rol oynar. Barış anlamına gelen ismiyle İslam dini bu hususta önemli bir mesaj içermektedir. Öte yandan din, bütün kutsalları ve sembollerıyla, toplumların kültür ve medeniyetlerini şekillendiren unsurların başında yer almaktadır. Kısacası din, tarihin her yerinde ve hayatımızın her köşesinde kendini gösteren bir olgudur.⁶

Daha çoğaltabileceğimiz bu örnekler, dinin kişi ve toplum üzerindeki olumlu etkilerini ve eğitsel rolünü ortaya koymaktadır. Sırf bu anlam ve fonksiyonları bile dini öğrenilmeye değer bir gerçeklik haline getirmektedir. Biliyoruz ki, son tahlilde eğitim, insanlarda istendik yönde davranış geliştirme sanatıdır;⁷ öğrenme ise, zihnimizde ve davranışlarımızda mey-

⁴ E. Durkheim, *Les Formes Elementaires de la Vie Religieuse*, Condusion, p. 595'den nakleden: Neda Armaner, "Din Eğitiminde Psikolojinin Önemi", *AÜİF Dergisi*, Yıl: 1978, Sayı: 23 (ss. 215-220), s. 217-18.

⁵ Dinin önemi hakkında bkz. Harman, *Din ve Mahiyeti*, s. 6-8.

⁶ Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 39-40; Osman Cilacı, *Günümüz Dünyası Dinleri*, Ankara: DİB Yay., 1995, s. 24.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Fatma Varış vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: A.Ü. Basımevi, 1991, s. 17-23; Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, 4. basım, Ankara: Pegem Yay., 1996, s. 41-44;

dana gelen sürekli değişikliklerdir.⁸ Bu noktada dinin amaçları ile eğitim-öğretimin amaçları örtüşmektedir. Şu halde din bilgisine sahip olmanın, kişiler ve toplumlar için son derece yararlı olduğunu söyleyebiliriz. İslam açısından bu yararların kat kat artacağını da öngörebiliriz. Çünkü İslam'da eğitimin amacı, insana iyi nitelikler kazandırmaktır; diğer bir ifadeyle, insanı "iyi insan" yapmaktır. İyi insan ise, kendisine edep aşılanmış (*te'dīb*) insandır. Bu noktada eğitim, basit bir bilgi aktarımını aşarak, insana, manevi ve maddi hayatını kuşatan iyi nitelikleri kazandırma mekanizmasına dönüşmektedir.⁹

İnsana dinin öngördüğü iyi niteliklerin kazandırılması, pek tabii ki, eğitim ve öğretim yoluyla olmaktadır. Uluslar arası sözleşmeler, dini bilme ve öğrenmeyi okuma-yazma gibi temel bir kişilik hakkı olarak kabul etmiştir. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18. maddesi, herkesin din ve vicdan hürriyetine, dolayısıyla ibadet yapma, dinsel tören düzenleme ve dini öğrenim alma hakkına sahip olduğunu hükme bağlamıştır.¹⁰ Bu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na katılan üye devletler –ki, Türkiye de bu devletlerden biridir- tarafından 1 Ağustos 1975'de imzalanan Helsinki Nihai Senedi¹¹ ve Avrupa Konseyi ülkeleri-

Halis Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, 2. baskı, İstanbul: Şule Yay., 1997, s. 16 vd.; Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Ankara: Pegem Yay., 2001, s. 21-22; Mehmet Taşpınar vd., *Eğitim Bilimine Giriş (Öğretmenlik Mesleği)*, Ankara: Data Yay., 2007, s. 2-3.

⁸ Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, s. 104 vd.; Taşpınar, *Eğitim Bilimine Giriş*, s. 4-6.

⁹ S. M. Nakib el-Attas, *İslami Eğitim –Araçlar ve Amaçlar-*, çev. Ali Çaksu, İstanbul: Endelüs Yay., 1991, s. 19.

¹⁰ Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan edilen, 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ülkemiz tarafından da resmen kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin tam metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komiyon/insanhak/pdf01/203-208.pdf> erişim: 02.01.2010 19:40

¹¹ Bu senedin, düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı düzenleyen VII'nci maddesi "Katılan - Devletler, ırk, cinsiyet, dil ve din ayırımı gözetmeksizin, herkes için düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı

nin geldiği son noktayı yansıtan ve 2003 yılının Eylül ayından beri yürürlükte olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 9. maddesi ile de teyit edilmiştir. Din eğitim-öğretimine ilişkin tartışmalar, esas olarak, bunun kişisel çabalarla veya dini kurumlar yoluyla ya da devlet eliyle mi yapılması gerektiği noktasında ortaya çıkmaktadır.

Devlet Eliyle Din Öğretimi

Dinin birey ve toplum üzerinde son derece iyi işlevler icra etmesi, öğretimine sadece bu olumlu işlevlerinden dolayı değil, aynı zamanda olumsuz yönlerinin frenlenmesi için bile ihtiyaç olması, din öğretiminin devlet okullarında, müfredat programları içerisinde yapılması hususunda ülkemiz insanlarının hepsini ikna edebilmiş görünmemektedir. Din öğretiminin devlet eliyle yapılıp yapılamayacağı öteden beri tartışılan önemli konulardandır. Özellikle laikliği benimseyen ülkelerde bu tartışma, devletin temelleriyle ilişkilendirilerek, daha hararetle yapılmaktadır. Ülkemizde ise, bu tartışmalara, laikliğin yanı sıra, fakat yine laiklikle bağlantılı olarak meşrulaştırma, kamusal alan, insan hakları, Alevilik damgasını vurmaktadır. Bazı çevreler bunlardan hareketle bir bakış açısı geliştirerek, din öğretimine karşı çıkmaktadır.¹² Bu arada, ilk ve orta dereceli okullarda verilen din öğretimine, gayrimüslimlerin durumları zaviyesinden yaklaşarak karşı çıkanlar da bulunmaktadır.¹³ Araştırmamızın bu bölümünde, öncelikle adı geçen konuları ele alacağız. Sonra, din öğretimi-

gösterirler." hükmünü amirdir. Helsinki Nihai Senedi'nin tam metni için bkz. http://tr.wikisource.org/wiki/Helsinki_Nihai_Senedi Erişim: 20.10.2009.

¹² Prof. Dr. Betül Çotuksöken 2005 yılında İnönü Üniversitesi'nde düzenlenen Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı'nda sunduğu tebliğinde, bu akıl yürütmeleri büyük ölçüde özetlemiştir (Betül Çotuksöken, *Okulda Din Öğretimi*, s. 1 vd. <http://akademik.maltepe.edu.tr/~betulc/Okulda%20Din%20%D6%F0retimi.doc> erişim: 01.08.09 00:14); İftar Gözaydın, "Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitaplarına İnsan Hakları Merceğiyle Bir Bakış", *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* (ss. 167-93), ed. Gürel Tüzün, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 2009, s. 167 vd.

¹³ Gözaydın, *Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitapları*, s. 187.

minin dünyadaki, özellikle Avrupa Birliği'ndeki (AB) durumuna da kısaca değinerek araştırmamızı sonlandıracağız.

Laiklik ve Din Öğretimi

Türkiye'de, okulların müfredat programlarında din eğitime yer almasına karşı çıkanların başvurdukları ilk ve en önemli argüman, devletin temel niteliklerinden biri olan laiklik ilkesidir. Azımsanmayacak sayıda siyasetçi, eğitimci, yazar, düşünür vs. laiklik ilkesinin bir sonucu olarak, din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrı olması gerektiğini, devlet eliyle din dersi verilemeyeceğini veya bunun en azından zorunlu olamayacağını ileri sürmektedir.¹⁴ Onların bakış açlarındaki temel sorun, din ile laiklik kavramlarına, birbirlerinin zıddı olacak biçimde anlamlar yüklemeleri, dini –ki, Türkiye'de bununla ekseriyetle İslam kastedilmektedir– devletin varlığı için tehlike olarak algılamalarıdır. Düşüncelerine göre, lâik devlet, lâik öğretimi gerektirir. Din derslerinin zorunlu olması, resmi din anlayışının olmadığı lâik devlet ilkesi ile çelişir durumdadır.¹⁵

Din-laiklik karşıtlığından hareketle devlet eliyle din öğretimine karşı çıkan bazı yazarların, dinsel fonksiyonu olan kurumların devlet yapısı içerisinde bulunmasına da karşı olduklarını, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB), genel idare içinde yer almasını ise, "Türkiye'nin özel şartları" gereği kabullenebildikleri görülmektedir.¹⁶ Oysa yakın tarihimiz şahittir ki, bu ve benzeri algılamaların sonucu olan uygulamalar, zaman zaman ülkemizde din-devlet ilişkilerinin bazen çok gerilimli seyretmesine, millet-devlet kaynaşmasının sekteye uğramasına ve güç kaybına yol açabilmiştir.

Tarih Vakfı tarafından Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortaklığında, Avrupa Birliği ve Finlandiya Büyükelçiliği'nin mali desteğiyle 2007-2009

¹⁴ Beyza Bilgin, "Türkiye'de Din ve Laiklik" *AÜİF Dergisi*, Yıl: 2001, Sayı: 42 (ss. 41-58), s. 43 vd.; Aynı yazar, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", *AÜİF Dergisi*, Yıl: 1981, Sayı: 24 (ss. 469-483), s. 480.

¹⁵ Bihterin Dinçkol, "Türkiye'de Anayasal Düzen ve Lâiklik", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2002, Cilt: 1, Sayı: 1 (ss. 129-44), s. 139.

¹⁶ Dinçkol, *Türkiye'de Anayasal Düzen ve Lâiklik*, s. 140

yılları arasında hazırlanan *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II (DKİH-II)* isimli projede, ülkemizde uygulanan yeni DKAB ilk ve orta öğretim programları ile bu programlara yönelik olarak hazırlanan ders kitapları incelenmiştir.¹⁷ Asıl amacı, ders kitaplarında görülen insan hakları ihlallerini tespit etmek olan bu projede, DKAB ders kitaplarında lâiklik ilkesiyle çeliştiği düşünülen ifadelerin de tespit edilip örneklendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Ancak bu projeye son derece sübjektif bir bakış akışının hâkim olması, belirgin zorlamaları beraberinde getirmiştir. Mesela, DKAB ders kitaplarında Arabistan Yarımadası'nın İslam'dan önceki durumunu tasvir ederken kullanılan, "Arabistan'da Hz. İbrahim'in anlattığı Allah inancı özünü kaybetmişti. Dini kurallar bozulmuştu. İnsanların çoğu putlara tapmaya başlamıştı." türünden cümleler, tek Tanrılı (semavi) dinleri yücelttiği, bunlar karşısında paganistik dinleri de yerdiği için lâiklik ilkesine aykırı bulunmuştur. "Bu durumda, tüm inançlara eş mesafede durulmasını gerektiren ve 'Türk millî eğitiminde lâiklik esastır.' hükmünü içeren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesi gereğince uyulması gereken laiklik ilkesine aykırılık oluşmaktadır."¹⁸ cümlesiyle de bu düşünce hukuki bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır.

Aynı cümlelerin, ders kitaplarında, Allah kavramıyla ilgili olarak yer alan muhtelif açıklamaların¹⁹ ve toplumda yaygın olan türbe ziyaretleri, türbelerde adak adama, bez ve çaput bağlayarak dilek dileme gibi pratikleri batıl inanç şeklinde nitelendiren ifadelerin lâikliğe aykırı olduğu id-

¹⁷ Bu projenin ilki, Türkiye Bilimler Akademisi şemsiyesi altında Tarih Vakfı koordinatörlüğü ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı işbirliğinde, Avrupa Birliği ve Açık Toplum Enstitüsü'nün mali desteğiyle *Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi* adı altında 2002 yılında başlamış, 2004 yılında sonuçlandırılmıştır. Çok sayıda akademisyen ve gönüllünün katkıda bulunduğu bu projede ilk ve orta öğretim kurumlarımızda şu anda okutulmayan eski DKAB ders kitapları konu edilmektedir. Biz bu yüzden makalemizde adı geçen projeye değinmedik. Bu projede ulaşılan sonuçlar için bkz. *Ders Kitaplarında İnsan Hakları Tarama Sonuçları*, ed. Betül Çotuksöken, Ayşe Erzan, Orhan Silier, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003 (<http://www.tuba.gov.tr/userfiles/insanhaklari.pdf> erişim: 29.11.2010 11:00).

¹⁸ Gözaydın, *Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitapları*, s. 172-73.

¹⁹ Gözaydın, *Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitapları*, s. 174.

dia edilirken tekrar tekrar vurgulanmaktadır.²⁰ İnsan haklarının konu edildiği böyle bir projede, laiklik konusuna hangi münasebetle girildiği tam bir muammadır. Fakat bu projede, din, din dili ve İslam hakkında yeterli bilgiye sahip olmamanın ve İslam dinini olduğu gibi kabul etmeyen bir metodoloji kullanmanın getirdiği sıkıntılar açık bir biçimde görülmektedir. Zira yukarıda laiklikle çeliştiği ileri sürülen hususlar, İslam'ın temelini teşkil eden esaslardır. Bunlar bile laikliğe aykırı gösterildikten sonra, laiklikle en fazla çatışan dersin DKAB dersi olması, tabii ki, kaçınılmazdır.²¹

Yine bu projede, zorunlu din öğretiminin laikliğe aykırı olduğu iddia edilirken, devletten fazla devletçi bir mantık yürütme biçiminin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Oysa Tevhid-i Tedrisat Kanunu din eğitimi verme görevini devlete yüklemektedir.²² Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, laiklik ilkesiyle zorunlu din öğretimi arasında herhangi bir zıtlık görmemekte, dini ve öğretimini kendi varlığı için bir tehdit olarak algılamamakta, üstelik din ve vicdan hürriyetini ve din öğretimini anayasal güvence altına almaktadır.²³ Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) dersinin anayasal bir zorunluluk olması, İmam-Hatip Liselerinin, İlahiyat Fa-

²⁰ Gözaydın, *Türkiye’de “Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi” Ders Kitapları*, s. 177.

²¹ Sevim Çiçek vd., “Giriş”, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* (ss. 13-23), s. 17.

²² Tevhid-i Tedrisat Kanununun ilgili hükmü şöyledir: Madde 4- “Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.” Kanunun tamamı için bkz. http://tr.wikisource.org/wiki/Tevhid-i_Tedrisat_Kanunu 09.04.2009.

²³ T.C. Anayasası'nın ilgili maddesi şöyledir:

Madde 24 – Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk eğitimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır (<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> erişim: 02.01.2010 20:15).

kültelerinin ve benzeri kurumların devletin birer kurumu olarak faaliyet göstermesi, ülkemizde bundan geriye dönüş yönünde herhangi bir emarenin bulunmaması ve hakkaniyete uygun olanın da bu olması, devlet eliyle din eğitimi yapılıp yapılamayacağına dair tartışmaları büyük ölçüde anlamsız kılmaktadır.

Ülkemizde devlet eliyle din eğitimi verilmemesi veya bunun zorunlu olmaması gerektiğini kanıtlamak için laiklik bağlamında ileri sürülen gerekçelere buraya kadar zikrettiklerimizden çok daha fazla kanıt getirerek uzun uzun cevap vermek elbette mümkündür. Fakat bu, çalışmamızın sınırlarını ve amacını aşacağından, sadece bir hususa daha dikkat çekerek yetinmek istiyoruz. Her şeyden önce unutulmaması gerekir ki, din ile devleti karşı karşıya getirmek, hiç kimsenin altından kalkamayacağı kadar büyük bir vebaldır, ülkemize yapılacak en büyük kötülüklerden bir tanesidir. Bu bağlamda yine belirtmek gerekir ki, din eğitimi laik devlet anlayışına aykırı göstermek veya laiklik kavramını dinsizlik saymak çok yanlış ve çok zararlı bir tutumdur.²⁴ Her iki görüş de birbiriy-le doğru orantılıdır; biri ne kadar yanlışsa, diğeri de o kadar yanlıştır.

Meşruluk ve Din Öğretimi

Dinin eğitim sistemi içerisinde yer almasına karşı çıkanlar, laiklik ilkesinin yanı sıra, bu ilkeye bağlı diğer ilkeleri de kullanıyorlar. Görebildiğimiz kadarıyla, bu noktada, din ile laikliğin birbirinden oldukça farklı meşrulaştırma ilkelerine sahip olduğu, dolayısıyla, laik devletin meşru saydığı bir davranış modelini, gıda maddesini, giyim şeklini vb. şeyleri dinin meşru görmeyebileceği, bu yüzden de okullarda zorunlu din eğitimi verilmemesi gerektiği düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu görüşe göre, eğitimin bir görünür yanı ya da dış dünyası, bir düşünsel yönü, bir de dilsel görünümü bulunmaktadır. Eğitimin görünür yanı, algılanan davranış biçimlerinden, okul ortamından ve bu ortamın içinde yer aldığı yaşama dünyasından oluşmaktadır. Eğitim olgusunun düşünsel yönü, değerlerle, niyetlerle ve amaçlarla ilgili olup, zihinsel süreçleri içeren ve

²⁴ Armaner, *Din Eğitiminde Psikolojinin Önemi*, s. 217.

belirleyiciliği üst düzeyde olan öğelerdir. Eğitimin dil boyutundan ise, eğitim süreçlerinin bütününde kullanılan dil anlaşılmaktadır. Din eğitiminin devlet eliyle verildiği günümüzde ise, din bir “yaşam pratiği”, bir eğitim konusu ve izleği olarak okulda çocuklara aktarılmakta, çocuklar “dinsel kavrayış” ve “dinsel anlayış” doğrultularıyla eğitilmektedir. Üstelik din, örgün ve/veya yaygın öğretim-eğitim kurumlarıyla da kuşaktan kuşağa aktarılmak istenmektedir.²⁵ Bunlar din eğitiminin devlet eliyle verilmemesini veya en azından zorunlu olmamasını gerektirmektedir.

Her dinin kendine özgü bir meşruiyet çerçevesinin bulunduğu doğrudur; dinin doğruları-yanlışları, emirleri-yasakları, öğütleri-tavsiyeleri bu zemin üzerinde belirginleşir. Bu zemin ekseriyetle inanç ve ibadet esaslarından ve ahlâk kurallarından müteşekkildir. Diğer bir anlatımla din, sistemini bu üç temel üzerine kurar. Laik sistemler bu zemin karşısında nötr durumdadır. Laik bir sistem içerisinde din eğitiminin en temel hareket noktasını da işte burası oluşturur. Zira birbirlerinin alanlarına hiç girmediklerinden, bu noktada din-laiklik zıtlığından veya gerginliğinden kesinlikle bahsedilemez. Bu yüzden dinin okul ortamına taşınarak öğretim-öğrenim konusu yapılması laikliğe aykırı görülemez, görülmemelidir.

Bir yaşam pratiğine sahip oluşu veya öğrencilerde dinsel anlayış geliştirmesi bahane edilerek ya da DKAB ders kitaplarında demokrasi bilinci ve laikliğe ilişkin ihlallerin çok olduğu ileri sürülerek,²⁶ dinin laik bir ülkede örgün ve/veya yaygın öğretim-eğitim kurumlarında öğrenim konusu yapılmaması gerektiği ileri sürülemez, sürülmemelidir. Böylesi bahanelerin din eğitiminin devlet eliyle verilmemesi gerektiğini ispat için kullanılması, vahim sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Çünkü aynı veya benzer bir mantık yürütmeye, laik bir devlet sistemi içerisinde, yalnızca dini kurumların ve din eğitimi veren okulların değil, aynı zamanda biz-zat dinin tamamen yasaklanması gerektiği de pekâla savunulabilir ki,

²⁵ Çotuksöken, *Okulda Din Öğretimi*, s. 1, 4.

²⁶ Sevim Çiçek vd., *Giriş*, s. 17.

böyle bir şeyi dini hassasiyeti çok düşük düzeyde olan toplumların bile kabul etmesi beklenemez.

Açıkça belirtmeliyiz ki, dinin meşruiyet çerçevesi bazen devletin esas aldığı meşruiyet ilkeleri ile çelişebilir. Fakat aynı ülkenin sınırları içinde bile, sözgelimi eyaletlerde birbirinden oldukça farklı hukuk kurallarının yürürlükte olduğu bir dünyada bunun tabii görülmesi gerekir. Kaldı ki, haftada sadece birkaç saat (ülkemizde ilköğretimde iki, ortaöğretimde bir saat) verilen bir derste, iman, ibadet ve ahlâka ilişkin temel konular bile yeterli düzeyde işlenemezken, dinsel hukuk kurallarının öğretilmesi imkânsız denecek kadar zordur. Bu yüzden ders kitapları yalnızca temel konularla sınırlı tutulmakta, uzmanlık gerektiren konular, haklı olarak, din eğitimi veren okulların (ülkemizde İmam-Hatip Liselerinin) programlarına havale edilmektedir. Ülkelerin, hassaten ülkemizin yıllardan beri yaşadığı tecrübeler, bu okullarda öğretilenlerin, öğrencileri yalnızca bilgi sahibi yapmayı hedeflediğini, uygulama amacı taşımadığını açık bir biçimde göstermektedir. Ülkemizde herhangi bir derste yabancı bir ülkenin hukuk sistemini öğretmek, eğitim-öğretim açısından ne kadar uygunsuz, bu da o kadar uygundur. Şu halde dinin kendine özgü bir meşruiyet çizgisinin bulunması, din eğitimine karşı bir kanıt olarak kullanılamaz.

Meşruiyete ilişkin açıklamalarımıza son vermeden İslam dinine özel olarak değinmek istiyoruz. Biliyoruz ki, diğer dinler gibi İslam'da da Müminin dini açıdan yapması ve yapmaması gerekenleri genel olarak belirleyen bir meşruiyet çizgisi bulunmaktadır. Ancak İslam'ın kişisel ve toplumsal hayata ilişkin ilkeleri, zannedildiği gibi, insanın varoluşsal ihtiyaçlarını engellememekte, fakat hırsızlığın, zinanın, ahlâksızlığın yasaklanması vb. örneklerde olduğu gibi, bu ihtiyaçların meşru yollardan giderilmesini hedeflemektedir. İslam'ın bu ilkeleri, her sağlam aklın kabul edebileceği özellikte ilkelerdir. Bu fazilet değerlerinin öğrencilere öğretilmesi, din eğitimine karşı tavrın almanın bir gerekçesi olamaz. Eğer bu, din eğitimine karşı olmanın bir gerekçesi sayılacaksa, o zaman aynı mantık yürütmeyle, tarih vb. derslerde dinden, din merkezli kültür ve medeniyetlerden, bu kültür ve medeniyetlerin ruhunu oluşturan ma-

nevi unsurlardan da bahsetmemek gerekir. Aynı şekilde bu, öğrenim çağındaki nesillere beşeri ilişkiler, ahlâk ve değerler eğitimi verilmemesi gerektiği anlamına da gelir. Böyle bir anlayışın gerçeklerden ve bilimsellikten ne kadar uzak olduğu izahtan varestedir.

Kamusal Alan ve Din Öğretimi

Ülkemizde ilk ve orta öğretim kurumlarının programlarında mecburi din dersinin yer almasına, okul tanımından ve okulun görevlerinden hareket edilerek karşı çıkıldığı da görülmektedir. Bu bakış açısına göre, okul, toplumsal, özellikle de kamusal bir niteliğe sahiptir; kamusal nitelikli bilgilerin üretildiği ve aktarıldığı, öğrenildiği-öğretildiği bir ortam olarak kamusal alanın önemli bir parçasıdır. Birbirinden çok farklı tekil, yerel, tarihsel, kültürel ilişkiler içinde yaşayan bireyler, toplumsal ve kurumsal ilişkiler bağlamında, bu kamusal ortamında karşılaşmaktadırlar. Bu noktada inançlar, bu inançların görünürlükleri ve yaşama geçirilmeleri, üzerinde düşünülmesi gereken konular olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷

Bu kurgulamayla, din ile kamusal eğitimin düşünsel ve tatbiki boyutlarının birbiriyle uyuşmadığı, dolayısıyla din eğitiminin resmi eğitim sisteminin dışında tutulması gerektiği anlatılmak istenmektedir. Diğer bir anlatımla, kamusal bir alan olan okulda kamusal niteliğe sahip olmayan, üstelik kamusal ortamdaki toplumsal ve kurumsal ilişkileri bozan dinin zorunlu bir ders olarak müfredat programlarında yer almamalıdır. Çünkü bir olgu olarak din, inanmaya/inanca yöneliktir ve bir yaşam pratiğine sahiptir; o bu özelliği nedeniyle okul ortamına aktarılmamalı, çocuklar “dinsel kavrayış”, “dinsel anlayış” doğrultularıyla eğitilmemelidir, dinsel ve geleneksel otorite, eleştirel aklın ve özgür iradenin önüne geçirilmemelidir. Öte yandan örgütlenmiş/kurumsallaşmış bir din insanın varoluşsal ihtiyaçlarını doyurmayı kolaylaştırmaktan çok engelleyebilir de.²⁸

²⁷ Çotuksöken, *Okulda Din Öğretimi*, s. 3-4.

²⁸ Gözaydın, *Türkiye’de “Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi” Ders Kitapları*, s. 171 vd.; Çotuksöken, *Okulda Din Öğretimi*, s. 4, 7.

Oysa bu söylenenler, öncelikle DKAB dersinin amaçlarına aykırıdır. Çünkü bu dersin amacı, öğrenciyi din hakkında basit düzeyde bilgilendirmeyi aşmamaktadır. Yine bu söylenenler, dinin, araştırmamızın ilk bölümünde özetlediğimiz varoluş gerekçeleri, işlevleri ve amaçlarıyla da çelişmektedir. Özellikle, müntesiplerinden, fazilet değerlerini hayata geçirmelerini ısrarla isteyen, ibadet sistemi içerisinde en tepede yer alan namazın amaçlarından bir tanesinin kötülükleri önlemek olduğunu açıkça ilan eden,²⁹ diğer din ve kültürlerin mensuplarıyla bir arada yaşama zihniyetine ve tecrübesine sahip olan bir dinin, İslam'ın, okul ortamında ilişkileri bozduğunu veya bozacağını iddia etmek, en hafif tabirle, gerçekleri tersyüz etmektir. Kaldı ki, ülkemizdeki DKAB dersinin yegâne amacı, öğrencileri dindar yapmak değil, din konusunda bilgilendirmektir.

Yine bu projelerde yer alan iddialara göre, günümüzdeki DKAB ders kitapları özcü bir anlayışla yazılmıştır, içeriklerinde totolojiler, çelişik anlatımlar, yanlış bilgiler ve olgusal hatalar bulunmakta, inanç akideleri pozitif önermeler, normatif önermeler de bilgi önermeleri gibi sunulmakta, doğrulama yöntemi olarak otoritenin sorgulanamaz yetkesine gönderme yapılmaktadır. Bu kitaplarda dinsel ve geleneksel otorite, eleştirel aklın ve özgür iradenin önüne geçirilmektedir. O halde kamusal ortamda, başka bir deyişle okulda verilecek din öğretimi de zorunlu olmaktan çıkarılmalıdır.³⁰

²⁹ Ankebût (26), 45.

³⁰ Çiçek vd., *Giriş*, s. 17-18; Çotuksöken, *Okulda Din Öğretimi*, s. 7.

Çotuksöken, Özcülük (Essentialism) terimiyle neyi kastettiğini *Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi*'nin sunumunda şöyle açıklamaktadır: "Adeta doğuştan gelen, 'doğamız itibarıyla sahip olduğumuz addedilen', ezel ebed değişmeyen, dış etkenlerden etkilenmeyen özelliklerin olduğu inancı... klişe ve önyargıları besler ve onlardan beslenir, özgür yurttaşların katılım ve etkileşimi sayesinde gerçekleşebilecek değişimi yok sayar veya 'yozlaşma, benliğini yitirme, özünden uzaklaşma' olarak addeder.."

http://www.tarihvakfi.org.tr/dkih/arsiv/download/itu_sunus_gece_son.ppt (slayt: 25), erişim: 17.10.2009 00:25.

"Özcü bakış açısına göre biçimlendirilen ders kitabında yetkeci, normatif bir dil kullanılır. (...) Özcü niteliği ağır basan bir insan-varlık bilgisiyse ve ardından bununla uyumlu olarak her şeyin, hiçbir eksiği gediği kalmamacasına, hiçbir kuşkuyla yer bırakmamacasına bilinebileceği yaklaşımıyla hareket ediliyorsa, böyle bir epistemoloji benimseniyorsa, bu bağlamda kullanılacak olan dil de ilkin dogmatik nitelikli, ardından da eylemler

DKİH projelerinde DKAB ders kitaplarına yöneltilen bu eleştirilerin bir kısmında haklılık payı elbette vardır. Bunlar, görmezden gelinerek geçiştirilebilecek türden değil, üzerinde ciddi bir biçimde durulması gereken eleştirilerdir. Ancak bu eleştiriler, ilk ve orta öğretim kurumlarında din dersinin zorunlu olmaktan çıkarılması için haklı gerekçe sağlamaz, sadece ders kitaplarını ilgilendirir. Kurulacak bir komisyonun incelemeleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak veya yeni kitaplar yazılarak bu eksiklikler giderilebilir. Fakat bu iddiaların bir kısmının, din diline yabancı olmaktan, genel olarak din olgusu, özel olarak İslam hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaktan da kaynaklanıyor olabileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Öte yandan, bu projelerde yer alan okul tanımını kabul etmenin imkânı da yoktur. Çünkü kamusal nitelikli bilgi tanımlamasıyla ne tür bilgilerin kastedildiği, hangi bilim dallarının buna dahil olduğu, hangilerinin olmadığı belirsizdir. Aynı şekilde bu nitelendirmenin hangi bilimsel kriterlere göre yapıldığı da tam bir muammadır. Doğrusu, kamusal olan veya olmayan şeklinde bir bilgi tasnifi bulunmamaktadır. Anladığımız kadarıyla, bilimsel temelden yoksun olan bu tasnifle yapılmak istenen, dini ilimlerin kamusal bir niteliğinin bulunmadığı tezini işleyerek, din eğitiminin zorunlu olmaktan çıkarılması gerektiğine kamuoyunu ikna etmektir. Halbuki bilgi kavramı yalnızca kamusal nitelik atfedilen dar bir alana sığdırılamayacak kadar geniştir. Bilginin “kamusal” diye nitelendirilmesi, dinden daha fazla bizzat bilgi ve bilim kavramları için zararlı

bağlamında belirleyici etkisöz edimini içeren bir dil olacaktır (Çotuksöken, “Eğitim Felsefesi, Eleştirel Düşünme, Düşünme Eğitimi”, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* (ss. 75-95), ed. Gürel Tüzün, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 2009, s. 87, 88-89).”

Çotuksöken’in özcülük ve onun eğitimle ilişkisi hakkında, devlet eliyle din eğitimi vermenin yanlışlığını ispat amacıyla olmalı ki, biraz abartılı, yanlı ve kasıtlı bir tavır içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Zira özcülükten yana olan bir felsefede değişim yok sayılmaz, sadece feci bir değişiklik ve çeşitlilik karmaşasında şaşırıp kalmamak için eğitim pusulasının az çok durağan bazı noktaları bulunduğu inanılır. Bununla birlikte, bu bakış açısında eğitim felsefesi oluşturulurken bu varsayım özellikle hatırdta tutulur. Krş. John S. Brubacher, “Ülkücülük ve Gerçekçilik”, Çev. A. Ferhan Oğuzkan, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 1983, Cilt: 16, Sayı: 1 (ss. 373-83), Ankara, 1983, (özellikle 373-74’üncü sayfalar).

olacaktır. Okullar, ihtiyaçlar ve imkânlar nispetinde hemen her türden bilginin eğitim-öğretiminin yapıldığı ilim-irfan yuvalarıdır. Madem ki öyledir; o halde, çocuklara ve gençlere dini bilginin buralarda verilmesi, bilimsel açıdan sakıncalı olmadığı gibi, okulun işlevlerine de aykırı değildir. Bu yüzden bilime saygısı olan, bir bilginin okulda öğretilmesinin önemini ve yararını bilen devlet yöneticileri ve eğitimciler, kendileri din-dar olma gibi bir amaç taşımaları bile, yine de okullardaki din eğitimine karşı olmazlar, olamazlar.

Bu arada belirtelim ki, bizzat kamusal alan tanımlaması, kendisiyle neyin kastedildiğinin açık olmaması bakımından belirsiz, halkı birçok devlet alanından uzak tutması bakımından millet-devlet kaynaşmasını zedeleyici bir tanımlamadır. Böylesi bulanık bir tanımlamaya dayanarak, bilgileri kamusal olan ve olmayan diye iki gruba ayırmak, evrende büyük-küçük, maddi-manevi ne varsa hepsini araştırmayı hedefleyen çağdaş bilimin asla kabul edemeyeceği oldukça dar bir görüştür; dolayısıyla bilimsel bir yaklaşım olmaktan çok uzaktır. Dinin yukarıda değindiğimiz olumlu fonksiyonları –ki, genel olarak bunlar, dinin yaşam pratiğini düzenleyen kurallarından kaynaklanır-, en az birey ve toplum kadar, hatta daha fazla devletin lehinedir; zira fazilet değerlerini özümsemiş, saygılı, dürüst ve ahlâklı insanlar, tecrübelerle sabittir ki, ara sıra küçük sorunlar görülse bile, devlet için genellikle büyük bir sorun oluşturmazlar. Bu durum, dini bilgilerin kamusal olmadığı, bu yüzden de resmi eğitim sisteminin dışında tutulması gerektiği yönündeki iddianın insafla bağdaşamayacağını ortaya koymaktadır.

İnsan Hakları ve Zorunlu Din Öğretimi

Tarih Vakfı'nın yürütüp sonuçlandırdığı DKİH-I ve II Projelerinde, ilk ve orta öğretimde yararlanılmakta olan DKAB dersinin basılı ders materyalleri insan hakları merceğinden incelenmiş, sonuç olarak, gözlemlenen en önemli sorunun, dersin bir din araştırmaları yaklaşımıyla değil de teolojik/ilahiyatçı anlayışla ele alınmakta olduğu belirtilmiştir.³¹ Projede hâkim

³¹ Gözaydın, *Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitapları*, s. 191.

olan anlayışa göre, din araştırmaları dinsel inançların, davranışların ve kurumların disiplinler arası nitelikte ve seküler bir anlayışla çalışıldığı akademik bir alandır. Teoloji/ilahiyat çalışmalarında din hakkında araştırmalar belli bir dinsel gelenek içinden bakılarak yürütülürken; dinsel araştırmalar insanın dinsel davranışlarını ve inancını belli bir dinsel odaktan kaçınarak irdelemeye çalışır.³²

Oysa İşlam, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm gibi dinlerle ilgili araştırmalarda dünyanın her tarafında izlenen metodolojiler genel olarak bellidir. Bunlar arasında adı geçen projelerde belirtildiği gibi bir metoda rastlamak mümkün değildir. Yalnızca karşılaştırmalı dinler tarihi araştırmalarında böyle bir yol izlenebilir. Siyasi bir kavram olan sekülerliğin din araştırmaları için bir metot olarak önerilmesi ise, bu projeyi hazırlayanların din bilimleri alanına ilgisizliklerini ve siyasi duruşlarını göstermekten başka bir anlam ifade etmemektedir.

Fakat anılan projelerde esas alınan temel bakış açısı eleştirdiğimiz bu nokta olunca, DKAB dersinin varlığından içeriğine varıncaya kadar hemen her şey insan hakları bakımından sorunlu görünmektedir. Bu cümleden olarak, dersin işlenişinden ders kitaplarının içeriğine kadar hemen her şey çeşitli açılardan insan haklarına aykırı görünecektir. İhlal edilen temel insan hakkı, zorunlu din öğretiminin, eleştirel düşüncenin gelişimini önlemesi,³³ öğrencinin hürriyetini kısıtlaması ve onu yönlendirmesidir. Zira temel eğitimin önemli amaçlarından biri, kendi tercihlerini yapabilecek bilgiyle donanmış, eleştirel akla sahip özgür bireyler yetiştirmektir. Yükseköğrenimde alanını seçmiş kişiler için sorun oluşturmayacak birtakım hususlar, bireylerin şekillenmekte olduğu temel eğitimde insan hakları bakımından ciddi insan hakkı ihlalleri doğuracaktır.³⁴

DKİH-II projesinde, bunun örneği olarak cinsellik gösterilmektedir: “Ergin bireyler arasında karşılıklı kabule dayalı olarak yaşanan cinsellik insanın özel yaşamına dair bir anayasal haktır. Oysa ders malzemesinde

³² Gözaydın, *Türkiye’de “Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi” Ders Kitapları*, s. 171.

³³ Çotuksöken, *Okulda Din Öğretimi*, s. 5-7.

³⁴ Gözaydın, *Türkiye’de “Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi” Ders Kitapları*, s. 191-92.

bu ilişkilerin salt evlilik içi gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin olarak kurulmuş anlatılar insan haklarına aykırılık yaratmaktadır. Aynı durum evlenme, boşanma gibi son analizde salt ilgili tarafları ilgilendiren konular için de geçerlidir.”³⁵

Bu cümlelerde evlilik dışı cinsel ilişkilerin anayasal bir serbestiye sahip olduğunun savunulması, sadece ilgili anayasa maddesini ve kanunları tersten okumakla kalmıyor, aynı zamanda bu projelerin hangi niyet ve mantıkla hazırlandığını ve din dersine karşı olmak adına nelerden medet umulduğu da gözler önüne seriyor. Projede sarfedilen bu cümleler, aslında Türkiye’de toplumun özellikle kız çocuklarını bazı dönemlerde niçin okula göndermediklerini de açıklıyor. Dolayısıyla, din dersine karşı olmak maksadıyla dile getirilen bu ve benzeri görüşlere itibar edilecek olursa, toplumun okullarımıza ve eğitimcilerimize olan güveni sarsılacak, bundan din dersi değil, eğitim-öğretim zarar görecektir. Zira din dersi velilerin çocuklarını okula gönderirken güvenlerini temin eden önemli güvencelerden birisidir. Bu yönüyle din dersleri, ailelere güven vermede ve özellikle kız çocuklarını eğitim sistemine kazandırmada verimli bir araç olarak kullanılabilir.

DKİH projelerinde DKAB ders kitapları ile insan hakları arasında olumsuz yönde bir ilişki kurulması, gerçekten çok üzücü bir durumdur. Çünkü kendini bütün fert ve toplumlara kabul ettirmek isteyen İslam’ın insan haklarına aykırı bir öğretisi veya talebi yoktur, olamaz. Fert ve toplumların dine, hayat ve kişiliğe (nefs), nesil, akıl ve mala ilişkin haklarını garanti altına almak, İslam dininin en önde gelen amaçları arasındadır.³⁶ Şayet DKAB ders kitaplarında insan haklarına aykırı ifadeler, cümleler veya fikirler varsa, bunların vakit geçirilmeden ayklanması gerekir. Fakat bundan önce insan hakları kavramıyla neyin kastedildiği, insan haklarına nelerin aykırı olduğu veya olmadığı açık bir biçimde ortaya kon-

³⁵ Gözaydın, *Türkiye’de “Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi” Ders Kitapları*, s. 183.

³⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan âlü Selmân, el-Akrabiyye: Dâru İbn Affân, 1417/1997, II, s. 17-20.

malıdır. DKİH projelerinde DKAB ders kitaplarının bir din araştırmacısı yaklaşımıyla değil, teolojik/ilahiyatçı anlayışla yazılmasının insan hakları açısından en önemli sorun olarak gösterilmesi, bizim bu düşüncemizin haklılığını göstermektedir. Zira anılan projelerde bize ilahiyat dışı veya tarafsız bir anlatım üslubunun kullanıldığı ders kitapları yazmamız gerektiği, aksi bir durumun insan haklarına aykırı olacağı dayatılmaktadır.

Oysa insan hakları kılıfı giydirilerek ileri sürülen bu fikrin bizzat kendisinin insan haklarına aykırı olduğunu söyleyebiliriz. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 18'inci maddesi herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı bulunduğunu, bu hakkın, insanlara dinlerini kişisel olarak veya topluca uygulama, öğrenme, ifade etme, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğü getirdiğini belirtmektedir.³⁷ Takdir edilir ki, bir mekânın devlete ait olması bu hakkı düşürmez. Ancak adı geçen Beyanname'ye devlet, sadece kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gerekçesiyle, din veya inancı açıklama özgürlüğü hususunda birtakım sınırlandırmalar yapabilir.³⁸

Yine bu bağlamda DKAB ders kitaplarında İslam dininin övülmesi, dinimiz, peygamberimiz gibi ifadelerin yer almasına getirilen eleştiriler³⁹ de yersiz ve haksız bulduğumuzu belirtmek istiyoruz. Eğer ders kitaplarında bu ifadelerin kullanılması bir ayrımcılıksa ve insan haklarına aykırı ise, diğer bazı derslerde kullanılan benzer üslup ve ifadelerin kullanılması, sözcüğü tarih ders kitaplarında Türklerin askeri galibiyetlerinin

³⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/203-208.pdf>

³⁸ Madde 9- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü:

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya ahlâkın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir.

Sözleşmenin tamamı için bkz. http://www.ihb.gov.tr/mevzuat/um_ak_belgeleri/ana_sozlesme_11p_degisik.pdf erişim: 02.01.2010 19:15

³⁹ Gözaydın, *Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitapları*, s. 171, 176.

övülmesi veya “tarihimiz”, “şanlı tarihimiz” türünden ifadelerin yer alması da aynı biçimde değerlendirilebilir. Diğer ders kitaplarında yer alan “ülkemiz, güzel yurdumuz” gibi nitelendirmeler için de benzer şeyler söylenebilir.

DKİH projelerinde öngörüldüğü gibi, dinler araştırması üslubunun kullanılması, hem derslerin amaçlarının gerçekleşmesine engel olur, hem de konuşma zeminini büyük ölçüde ortadan kaldırır. Kanaatimizce bu noktada temel ölçüt, İslam’ı anlatırken diğer dinleri dışlamamak, ötekileştirmemek, kötülememek ve aşağılamamaktır. Bu ölçüte riayet edildiğinde, insan hakları açısından herhangi bir sorun kalmaz. Bu bakımdan DKİH projelerinde insan haklarının aşırı yorumlandığını, dolayısıyla İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin 30’uncu maddesi⁴⁰ kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bütün bu eleştirilerimize rağmen, DKAB kitaplarında mevcut anlatım üslubunun makul bir düzeyle sınırlandırılması gerektiğine, aksi bir tutumun bıkırtıcı olabileceğine ve öğrenciler üzerinde olumsuz etkiler bırakabileceğine inanıyoruz.

DKİH-II projesinde, devletimizin yurttaşları arasında İslam inancından olmayanların ya da hiçbir inancı benimsemeyenlerin ileri sürülerek, zorunlu din öğretiminin temel hak ve özgürlüklere aykırı gösterilmesi de kabul edilemez. Dinin öğretilmesi değil, öğretilmemesi temel hak ve özgürlüklere aykırıdır. Ancak bu noktada, DKAB dersi ile ahlâk dersinin iki farklı ders olarak yeniden düzenlenmesi, ahlâk dersinin herkes için zorunlu hale getirilmesi, fakat hiçbir inancı benimsemeyenlerin, velileri tarafından dilekçe verilerek din dersinden muaf tutulmaları bir çözüm olarak düşünülebilir.

Aynı projede, velileri tarafından dilekçe verilerek din dersinden muaf tutulan Gayrimüslim öğrencilerin diğer öğrenciler nezdinde düşecekleri durumun sosyal yalıtılmışlık olduğu, bu yalıtılmışlığı göze ala-

⁴⁰ Madde 30: Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz (<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/203-208.pdf>).

mayan öğrencilerin, istemedikleri halde derse katılmak durumunda kalacakları, bunun da insan haklarıyla bağdaştırılamayacağı ileri sürülmektedir.⁴¹ Gayrimüslim vatandaşlarımızı kışkırtma amacı taşıyor izlenimi veren bu görüş, insan haklarıyla ilgili uluslar arası belgeleri tersinden okumanın ilginç bir örneğini teşkil etmektedir. Çünkü yukarıda atıfta bulunduğumuz uluslar arası sözleşmeler, bir dinin mensupları ihmal ediliyor diye din öğretiminin engellenmesini tavsiye etmemekte, tam aksine, herkes için dini öğrenme özgürlüğü getirmektedir. Bu doğrultuda iyi niyetle asıl söylenmesi gereken, Gayrimüslim öğrencilerin de bir şekilde sisteme dahil edilmesidir. Alevi vatandaşlarımızın çocukları için de benzer şeyler söylenebilir. Fakat bu iki nazik konuyu önemlerine binaen müstakil başlıklar halinde ele alacağız.

Kültürel Çeşitlilik / Alevilik ve Zorunlu Din Öğretimi

Bazı çevreler, toplumumuzdaki kültürel ve mezhepsel farklılıkları bahane ederek, zorunlu din dersinin ilk ve orta öğretim programlarından kaldırılmasını talep etmektedirler. Bu bağlamda özellikle Alevi kardeşlerimizin şikâyetlerine temas etmek yerinde olacaktır. Alevilerden bir kısmı zorunlu din dersi konusunda lehte veya aleyhte herhangi bir tepki göstermezken, diğer bir kısmı bu dersin kendilerini asimile etme amacı taşıdığını, insan haklarına aykırı olduğunu, dolayısıyla okullardan kaldırılması gerektiğini ileri sürmekte, kaldırılması için çeşitli eylemler yapmakta, bilimsel ve fikirsel toplantılar düzenlemekte, siyasileri etkilemeye çalışmakta, çocuklarının bu dersten sorumlu tutulmamasını sağlamak için mahkemelere başvurmakta, hatta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde T.C. Devleti aleyhine davalar açmaktadırlar.⁴² Oysa biliyoruz ki,

⁴¹ Gözaydın, *Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi" Ders Kitapları*, s. 187.

⁴² <http://www.minorityrights.org/download.php?id=427>: Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ile Diyarbakır Barosu tarafından ortaklaşa yürütülen "Türkiye'de ayrımcılıkla mücadele ve azınlık haklarının desteklenmesi" başlıklı projenin bir parçası olarak hazırlanan *Bir eşitlik arayışı: Türkiye'de azınlıklar* isimli rapor, Londra: Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, 2007, s. 22-24. Raporun İngilizcesi için bkz. <http://www.minorityrights.org/download.php?id=425>; http://www.alevihaberajansi.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=5283; <http://www.kanalkultur.com/yolalevi/index2.php?>

Aleviler Aleviliği “İslam’ın Ehlibeyt merkezli bir tür yorumu” olarak görmekte, “Aleviler kimlerdir? Kime Alevi denir?” sorusuna genellikle “farklı özelliklere ve inançlara sahip çok sayıdaki Müslüman Şii cemaat” şeklinde cevap vermektedirler.⁴³ Müslüman olan bir grubun okullarda İslam’ın ve İslam ahlâkının öğretilmesine karşı olmasına bir anlam veremiyoruz, içinde buldukları bu durumu bir çelişki olarak gördüğümüzü ve tavırlarını “dini birlik, beraberlik ve kardeşlik” açısından son derece şaşırtıcı, bir o kadar da düşündürücü bulduğumuzu belirtmek istiyoruz.

Aleviler din dersinde Aleviliğin öğretilmemesini eleştirebilirler. İlk bakışta haklıdırlar da. Fakat unutmamak gerekir ki, Türkiye’de DKAB dersi bir mezhepler tarihi dersi olmadığı gibi, yalnızca herhangi bir mezhebe özgü bilgilerin öğretildiği bir ders de değildir. DKAB dersi, İslam’ın ana hatlarıyla öğretildiği bir derstir. Bu derste öğretilenler, İslam’ın hemen her dini ekol tarafından kabul edilen temel kavramları, genel öğretileri, toplumsal ve evrensel değerleri ve ahlâki ilkeleridir. Bu arada İslam’ın muhtelif mezhepleri ve diğer dinler hakkında da çok genel bilgiler verilmektedir.⁴⁴ 2005 yılından itibaren uygulamaya konan yeni programlarda da bu perspektifin değişmediği görülmektedir.⁴⁵ Çok sınırlı ders saatlerinde ahlâkla birlikte verilen bir derste, bunlardan daha fazlasının beklenmesi de gerçekçi olmaz. Eğer bu ve/veya diğer derslerde dini ekollere yeterli düzeyde yer verilmiyorsa veya diğer dini ekollere Alevilikten daha fazla yer veriliyorsa, o zaman bu eksiklik ve dengesizliklerin derhal giderilmesi bizim de talebimizdir.

option=com_content&do_pdf=1&id=929; http://www.alevifederasyonu.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=298. Erişim: 16.01.10 21.30.

⁴³ <http://www.minorityrights.org/download.php?id=427>: *Bir eşitlik arayışı: Türkiye’de Azınlıklar* isimli rapor, s. 14.

⁴⁴ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Ankara: Pegem Yay., 2001, s. 114-15, 129; Gürsoy-Çapcıoğlu, *Türk Din Eğitiminin Oluşum Süreci*, s. 106.

⁴⁵ MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’nün geliştirdiği yeni Ortaöğretim DKAB Programı 2005-2006, İlköğretim DKAB Programı ise 2007-2008 öğretim yılından itibaren uygulamaya konmuştur. Programların tamamı ve haklarında geniş bilgi için bkz. <http://dogm.meb.gov.tr/program-.htm> erişim: 24.11.2010 15:47.

Yine bu bağlamda, eleştiriye konu olan DKAB ders kitaplarının çoğulcu ve eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirilerek yeniden yazılması zorunlu gibi görünmektedir. Ancak eğitimciler olarak bilmekteyiz ki, erken yaşlarda bulunan öğrencilerin dini olsun ya da olmasın bir konuda birden fazla görüş bulunmasına ve bunlardan hangisinin doğru olduğunun belirlenmeden kendilerine anlatılmasına anlam veremezler. Bir konuda birden çok görüşün aralarında herhangi bir tercih yapılmaksızın öğrencilere anlatılması pedagojik açıdan doğru değildir. İlk ve orta öğretim kurumları üniversiteler gibi bilim üretilen yerler değil, bilimsel süzgeçten geçirilmiş ve netleştirilmiş bilgilerin öğretildiği yerlerdir. Dolayısıyla, sadece din eğitimine ilişkin ders kitaplarda değil, aynı zamanda diğer derslerin kitaplarında da bir konuda birden çok doğru varmış izlenimi veren bilgilere –çok istisnai durumlar hariç- rastlanamaz. İlk ve orta öğretim düzeyindeki öğrencileri sınav yaparken uyulması gereken soru sorma tekniği de bunu zorunlu kılar. Bu yüzden din eğitimine ilişkin ders kitaplarında, özellikle de DKAB ders kitaplarında çoğulculuğun, farklı mezheplerin ve anlayışlarının temel düzeyde tanıtılması ve yalnızca gerçekten çok gerekli olan durumlarda bir konudaki farklı görüşlere yer verilmesi şeklinde tezahür etmesi daha doğrudur. Buna “dışlamayan çoğulluk” demek daha yerinde olacaktır.⁴⁶

Kabul etmeliyiz ki, ülkemizde DKAB ders kitaplarında farklı mezhep ve anlayışlara yeterli derecede yer verilmemesi önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Buna yönelik bir çözüm olarak, ilköğretim okullarının dördüncü sınıflarından itibaren haftada iki saat olarak okutulan DKAB dersi, diğer bazı ülkelerde olduğu gibi,⁴⁷ ders saatleri muhafaza edilerek daha önceki sınıflardan başlatılabilir. Temel İslam konuları alt sınıflarda işlendikten sonra, ders kitaplarında yer verilmemesi eleştirilen

⁴⁶ Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Recep Kaymakcan, *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırıcılık*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2009, s. 43 vd.

⁴⁷ Recep Kaymakcan, “Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler”, *EKEV Akademik Dergisi*, sayı: 27 (ss. 21-36), Erzurum, 2006, s. 26-27.

Şafiiilik,⁴⁸ Malikiilik, Caferilik, Alevilik gibi ekollere ilişkin kitabi bilgiler ileri sınıfların kitaplarında yer alabilir. Böylece din eğitimi ve/veya öğretimine ayrılan zaman açısından % 4 ile geri sıralarda yer alan ülkemizin⁴⁹ durumu da düzelmiş olur.

İlaveten, öğrencilerin çoğulcu ve eleştirel bakış açılarının gelişmeye başladığı ortaöğretim (lise) dönemine yönelik ders kitaplarında lüzumu halinde, aynı konuda farklı görüş ve yorumlara da yer verilebilir. Kanaatimizce, mezheplerin tanıtılması ve zaman zaman aynı konudaki farklı görüşlere yer verilmesi, öğrencilerin monotonluktan kurtarılması, meraklarının uyarılması, yaratıcı/üretici zekâlarının ve eleştirel düşünebilme yeteneklerinin geliştirilmesi açısından yeterlidir. Fakat bütün bunlara imkân sağlanabilmesi için din dersi ile ahlâk dersinin müstakil dersler haline getirilmesinde yarar vardır. Ayrıntıların ve görüş ayrılıklarının daha ileri boyutta analiz edilmesi, hiç şüphesiz yükseköğretimin ilgi alanına girer.

Eğer ders kitaplarında İslam'ın farklı mezhep ve meşreplerine ilişkin eksiklikler giderilmezse, bu, zorunlu din dersine karşı olmanın bir bahanesi haline gelecektir. Nitekim DKİH-II projesinde DKAB ders kitaplarında Hanefiliğin dışındaki mezheplere yer verilmediğinden bahisle, ayrımcılığın bu kitapların metinlerde görülen en önemli sorunlardan olduğu, zira Sünni inançla İslam dini özdeşleştirilerek, diğer İslam yorumlarının yok sayıldığı ve dışlandığı ileri sürülmekte, örnek olarak, caminin muadili olan cem evinin ibadet mekanı olarak zikredilmemesi, namazın muadili olan cemlerin yadsınması, abdest konusunda Şii yorumun görmezden gelinmesi, cem, semah, Muharrem matemi ve orucu, musahiplik, kırklar cemi ve meclisi, Hızır orucu, deyiş, nefes, tenasüh, devriye, hulûl vb. Alevi-Bektaşî kavram ve terimlerine yer verilmemesi vb. hususlar gösterilmektedir. Neticede bunlar Aleviliğe karşı ayrımcılık

⁴⁸ DKAB ders kitaplarında Şafiiiliğin yeterince yer almamasının ortaya çıkardığı sorunlar ve çözümleri hakkında bir araştırma için bkz. Talip Atalay, "Şafii Geleneğin Yaygın Olduğu Yörelere İlköğretimde Din Öğretiminin Bazı Zorlukları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2006, sayı: 8 (ss. 273–292), s. 274 vd.

⁴⁹ Kaymakcan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 26.

olarak değerlendirilerek, zorunlu din dersine karşı bir kanıt olarak kullanılmaktadır.⁵⁰

Evvla belirtmek isteriz ki, asıl ayırmacılık, Aleviliğin ayrı bir din olduğu izlenimi veren böylesi kışkırtıcı yorumlar yapmaktır ki, bunları, yollarını İslam'ın Şii bir versiyonu olarak gören Alevilerin de kabul edeceğini sanmıyoruz. İkincisi, Aleviler de bilirler ki, cami ve mescitler hiçbir mezhep ve meşrep ayırımı gözetilmeksizin bütün Müslümanların ortak ibadetgâhlarıdır, cem evleri onların alternatifi değildir. Keza, namaz da bütün Müslümanların ortak ibadetidir, cem ayini onun muadili değildir. Üçüncüsü, DKAB ders kitaplarında hiçbir mezhebin veya meşrebin kavram ve terimlerine ayrıntılı olarak yer verilmiyor ki, Alevi-Bektaşî kavram ve terimlerine yukarıda dile getirildiği kadar ayrıntılı bir biçimde yer verilsin. Dördüncüsü, kültürel ve/veya mezhepsel farklılıklarımızı zorunlu din öğretimine karşı olmanın bir gerekçesi yapılması, doğru bir yöntem değildir. Kanaatimizce yapılması gereken, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ders kitaplarında dini ekollerle ilgili bilgi verilirken Aleviliğe de yeteri kadar yer ayrılmasını sağlamaktır. Eğer uzman İlahiyatçılardan destek alınarak ders kitaplarındaki bu eksiklikler giderilirse, hem bu konudaki eleştiriler önemli ölçüde bertaraf edilmiş, hem Alevi kardeşlerimizin ihtiyaç ve itirazları önemli oranda giderilmiş, hem de bu vesileyle toplumumuzun ayrıştırılmasının önüne geçilmiş olacaktır.

Dinsel Çeşitlilik / Gayrimüslimler ve Zorunlu Din Öğretimi

Zorunlu din dersinin ilk ve orta öğretim programlarından kaldırılmasını talep edenlerin gerekçelerinden bir diğeri de dinsel çeşitliliktir. Bilindiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatandaşları yalnızca Müslümanlardan ibaret değildir. Ülkemizde, Hıristiyanlar başta olmak üzere diğer din mensupları da yaşamaktadır. Devletin onların çocuklarına din dersi hizmeti verememesi, istismara açık bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

⁵⁰ Bkz. Gözaydın, *Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitapları*, s. 174, 176, 179-80, 188.

DKİH-II projesine göre, DKAB ders kitaplarında sadece Kur'an'a atıfta bulunulması, onun her çağ ve her toplum için geçerli evrensel bir kitap olarak tanımlanması, dinimiz ve peygamberimiz ifadelerinin kullanılması, helal, haram, sevap, günah gibi kavramların dinimiz ifadesiyle birlikte zikredilmesi, Hz. Muhammed'in Allah'ın seçtiği son peygamber, Kur'an-ı Kerim'in ise O'nun gönderdiği son kitap şeklinde nitelendirilmesi, ülkemizin İslam'dan başka dinlere mensup olan vatandaşlarını ötekileştirme, farklı inanç ve kültürleri görmezden gelme ve onlara karşı ayrımcılık yapma anlamı taşımaktadır. Bu tür yaklaşımlar, dinler arası hoşgörü ve iletişim bakımından son derece örseleyici/ketleyici niteliktedir. Kitaplarda, Atatürk'ün İslam'ın akıl ve mantıkla uyuşan bir din olduğunu belirten cümlelerinin kullanılması bile din ayrımcılığıdır. Dinlerin ilahi ve ilahi olmayan, büyük ve küçük olarak sınıflandırılması, çok tanrıcılık inancının, daha çok ilkel toplumlarda ortaya çıktığının söylenmesi ve İslam'dan önce Arabistan'da hüküm süren putperestliğin kötülenmesi de yine aynı şekilde değerlendirilmektedir.⁵¹

Makalemizin bu bölümünde ele aldığımız diğer konularda olduğu gibi, bu konuda da amacını aşan ifadelerle karşı karşıyayız. Unutulmalıdır ki, sözü edilen ders dinler tarihi dersi değil, din dersidir. Hangi dinin dersi verilse, benzer ifadeler kullanılır. "Türkçemiz" derken diğer dilleri kötülemeyi kastetmediğimiz gibi, "dinimiz, Peygamberimiz" gibi ifadelerle de diğer dinleri küçümsemeyi kesinlikle düşünmeyiz ve amaçlamayız. Kaldı ki, İslam'da Yahudiliğin peygamberi Hz. Musa ile Hıristiyanlığın peygamberi Hz. İsa da birer peygamber olarak tanınır. Dolayısıyla, ders kitaplarında onlara karşı ayrımcılık yapılması dinen mümkün değildir. Bu arada, ders kitaplarında ülkemizde resmen din olarak tanıyan diğer dinlerin kötülendiği izlenimi veren ifadelere kesinlikle yer vermemek gerektiğini de vurgulamalıyız. Fakat toplum olarak neslimizi, satanizm, kişileri tanrılaştırma, putatapıcılık gibi din diye ortaya çıkan zararlı akımlara karşı koruma sorumluluğumuzun bulunduğunu da göz

⁵¹ Bkz. Gözaydın, *Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitapları*, s. 171-73, 175, 179, 181.

ardı etmemeliyiz. “Laik devlet bütün dinlere karşı eşit mesafede olmalı” bahanesiyle, din dersi kitaplarında böylesi akımlara karşı birtakım bilgilerin yer verilmesi engellenmemelidir. Aksi halde toplum olarak geleceğimiz tehlike altına girer. Kabul edilmeli ki, diğer dersler gibi, din dersinin de öğrenciyi doğru bilgiyle donatma, yanlış bilgidan koruma gibi bir işlevi vardır.

Bu değerlendirmelerden sonra belirtmeliyiz ki, din farklılığını zorunlu din öğretimine karşı çıkmanın bir bahanesi yapılmasını, iyi niyetle ve hakkaniyetle bağdaştırmak imkânsızdır. Hakkaniyet gereği olan, problemi Gayrimüslim vatandaşlarımız lehine çözmektir. Zira Müslümanların çocukları gibi, onların çocukları da devletin sunduğu din eğitimi hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptirler. MEB Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu’nun 1990 yılında aldığı bir kararla, azınlık okulları dışında kalan ilk ve orta öğretim okullarımızda öğrenim gören T.C. uyruklu Hıristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilerin DKAB dersinden muaf tutulması,⁵² onların bu haklarını ve devletin onlara karşı sorumluluğunu iskat etmez. Bu yüzden, ihtiyaç duyulan yerlerde diğer din mensuplarından da DKAB dersi öğretmenleri atanması, devletin tarafsızlığı ve adaleti gereğidir. Zaten T.C. Anayasasının 24’üncü maddesi din ve ahlâk eğitim ve öğretimini Devletin gözetim ve denetimine havale etmekte, fakat bunu İslam’la sınırlandırmamaktadır. Türkiye’nin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri de aynı paralelde hükümler içermekte, din ayırımı yapmamaktadır.

Bu noktada, öğretmen sorunu aşılması gereken en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun Üniversitelerimiz bünyesinde rahatlıkla çözülebilir. Üniversitemizin birinde, tercihen İstanbul’daki bir Üniversitemizde, birinde Hıristiyanlığın, diğerinde Yahudiliğin öğretildiği iki bölüm açılabilir veya İlahiyat Fakülteleri’nden biri İslam’ın yanı sıra İslam dışındaki dinlerin eğitim-öğretimini de yapacak biçimde yeniden yapılandırılabilir. “Uluslar Arası Din Bilimleri Üniversitesi” adı altında bir üniversite kurularak, burada İslam’la birlikte diğer dinlerin eğitim-

⁵² http://dogm.meb.gov.tr/yuksekkurul_karari.htm erişim: 16.01.10 23:15.

öğretimi de yapılabilir. İster bu seçeneklerden biri tercih edilsin, ister farklı bir çözüm bulunsun, bu kurumlarda kendi dinlerinden olan öğretim üyelerinden ders alarak mezun olacak öğrenciler, ihtiyacı olan ilk ve orta dereceli okullara DKAB dersi öğretmeni olarak atanabilirler. Bütün bunlar çağımızda artık genel kabul görmüş olan çok kültürlülüğün de bir gereğidir.

Dünya Ülkelerinde Din Öğretimi

İnsan haklarını konu edinen uluslar arası sözleşmeler ışığında tekrar belirtmeliyiz ki, birer birey olarak herkes dinler hakkında bilgi edinme hakkına sahiptir. Yine bu anlaşmalardan, en gelişmemişinden en gelişmişine kadar bütün toplumların da aynı hakka sahip olduğunu anlıyoruz. Bu anlaşmalar gereğince, hiç kimse insanları bu haktan mahrum etme salâhiyetine sahip değildir, olmamalıdır. İnsanların dini öğrenme haklarının bulunduğunu, herkesin bunu bir şekilde kullanabileceğini, buna engel olunmaması gerektiğini, çok az kişi dışında hiç kimse reddetmez. Tartışma, esas olarak, insanların bu haklarını hangi yollarla ve nasıl kullanabilecekleri noktasında yoğunlaşmaktadır. Zira insan, bu hakkını bireysel olarak veya belli bir dini grup içerisinde kullanabileceği gibi, eğitim-öğretim kurumlarında örgün eğitimin sunduğu imkânlardan yararlanarak da kullanabilir veya her iki yolu da deneyebilir.

Din eğitimi ve öğretimi karşısında devlet farklı yollar izleyebilir. Mesela, devlet eski Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, dilerse yetkisini olumsuz yönde kullanarak ve doğuracağı sonuçları göze alarak, din eğitimi tamamen yasaklar; dilerse zamanımızda çoğu ülkede görüldüğü gibi, serbestlik politikası izler, konuyu kişilerin ve dini grupların tercihlerine bırakır. Devlet dilerse din eğitimi kendi tekeline alır, eğitim-öğretim kurumlarında müfredat programlarına dinle ilgili dersler koyar ve bunun dışındaki faaliyetlere yasaklama getirir. Ancak devlet dilerse, bir yandan dini öğrenmenin önündeki engelleri kaldırarak, diğer yandan okulların programlarında dinle ilgili derslere yer vererek din eğitimi destekler. Bu arada toplumu rahatsız etmeyecek sınırlı bir kontrol mekanizmasını devreye koymak ise, devletin her zaman hakkıdır.

Biz, araştırmamızın bundan önceki bölümlerinde verdiğimiz bilgilere ve yaptığımız değerlendirmelere dayanarak, bir devlet için en doğru yolun sonuncu seçeneği uygulamak olduğunu düşünüyoruz. Eğitim-öğretim stratejisini ülkesinin şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçlarını ve vatandaşlarının taleplerini dikkate alarak belirleyen vizyon sahibi yöneticilerin, din eğitime karşı bir yol izleyeceklerine ihtimal veremiyoruz. Aynı şekilde insanların temel hak ve hürriyetlerine saygılı, halkının mutluluğunu ve sosyal barışı hedefleyen devletler vatandaşlarının dini öğrenme ve öğretme özgürlüğünü kısıtlamazlar, kısıtlamamalıdır. İlk ve orta öğretim kurumlarında da bunu kısıtlayıcı bir yola girmezler; zira bu okullarda din eğitiminin, özellikle de öğretiminin varlığı, din özgürlüğünün bir parçasını teşkil etmektedir.

Devletin bu noktadaki misyonu, din eğitiminin önüne engeller çıkarmak değil, vatandaşları için her türlü kolaylığı sağlamak olmalıdır. Hikmet ve basiret sahibi yöneticiler, doğuracağı olumsuz sonuçları hesaba katarak, din eğitimi karşısında müspet tavır takınırlar. Ayrıca, bunun halkı memnun etmenin en zahmetsiz ve kolaylıkla sonuç alıcı yollarından biri olduğunun da farkındadırlar. Diğer taraftan, milletlerin kültür ve medeniyetlerinin en önemli yapıtaşlarından biri olan dini tanımak her toplumun hakkı olup, bu hakkın gereğini yerine getirmek devletin en asli görevlerinden biridir. Bu durumun laiklikle çelişen bir tarafı bulunmamaktadır. Zira öğrenciye din eğitimi verilmekle, devlet işleri ile din işleri birbirine karıştırılmış olmamaktadır.

Din eğitiminin devlet eliyle usulüne uygun olarak verilmesi, hem dinin, hem de devletin yararına. Böylece bir taraftan din eğitimi konusunda ortaya çıkacak kargaşanın, dinin istismar edilmesinin, radikallik, şiddet ve terör için kullanılmasının önüne geçilirken, diğer yandan toplumsal barışa hizmet edilmiş, devlet-millet bütünlüğüne büyük bir katkı sağlanmış olur. Devlet eliyle din eğitimi, din adına uydurularak zamanla arıduru dinin yerine geçen batıl inanç ve hurafelere karşı dengeleyici bir unsurdur. Dinin temel kavramları hakkındaki doğru bilgiler din eğitimi

yoluyla öğrenilir.⁵³ Ayrıca, öğrencilerin dinden öğrenecekleri, benimseyecekleri ve alacakları çok önemli insani ve ahlâki değerler vardır. Bu değerler onların kişiliklerinin oluşumunda ve gelişiminde son derece önemli rol oynar. Bu yönüyle din eğitimi, değerler eğitiminin bir parçası olarak görülmelidir. Değerler eğitiminin en büyük yararı, öğrenci hayata atıldıktan sonra sorumlu ve iyi vatandaş olarak toplumda yerini almasıyla görülür. Din eğitimini, bu yönüyle de vatandaşlık eğitimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Araştırmamızın ilk bölümünde verdiğimiz bilgiler göstermiştir ki, din, tahsilini yapmaya değer önemli bir olgu olup, bu olgunun öğrenimini görmek herkesin hakkıdır. Bu yönü itibarıyla, herhangi bir din hakkında öğrencileri bilgi sahibi yapmayı amaçlayan bir din dersinin diğer derslerden –mesela tarih dersinden- farkı yoktur. Nasıl ki, bir öğrenci toplumunun tarihi hakkında bilgi sahibi olma hakkına sahipse, aynı şekilde toplumunun dini hakkında da bilgi sahibi olma hakkına sahiptir. Dini ve ahlâki öğrenmek, en az tarihi, coğrafyayı vs. öğrenmek kadar önemlidir. Nasıl ki, bir devlet bu derslerin öğrenilmesi için gerekli imkânları sağlamak zorundaysa, aynı şekilde din dersi için de gerekli imkânları sağlamak zorundadır.

Günümüzde Dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu, dini devlet sistemiyle veya laiklikle çatıştırmak ve din eğitimini resmi eğitim sisteminin dışında tutmak yerine, gayet makul bir tavırla, dinle barışık olmayı ve yurttaşlarını onun işlevlerinden istifade ettirmenin yollarını aramayı tercih etmektedirler. Sözgelimi, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde, din olgusunun genel eğitim-öğretim ve okul müfredatları içerisindeki yeri ve müstakil din eğitim-öğretimi hususunda önemli çalışmalar yapılmakta, çeşitli fikirler üretilmektedir. Tarihten gelen toplumsal alışkanlıklarının bir neticesi olarak AB ülkelerinin önemli bir kısmında okul ve eğitim sistemi önemli ölçüde Kilise ve Hıristiyanlık üzerine kurulmasına rağmen, günümüzde geline nokta din, genellikle, çok yönlü, çok boyutlu

⁵³ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, "Toplum Hayatımızda Dinin Yeri Ve Din Eğitiminin Önemi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, Cilt: 2, sayı: 1 (ss. 45-49), s. 48.

ve çok katmanlı bir konu olarak ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Hatta bu konuda çeşitli bilimsel araştırmalar yapılmaktadır.⁵⁴

Din bilgisi hemen hemen bütün AB ülkelerinde ortak dersler arasında yer almaktadır.⁵⁵ Bununla birlikte, yine de bunlar arasında devlet okullarında din eğitime hiç yer vermeyen ülkeler olduğu gibi, din eğitimi bütünüyle devlet eliyle yürüten ülkeler de vardır. Sözelimi, Fransa, Slovenya ve Arnavutluk din eğitime resmi okullarda hiç yer vermezken, İngiltere, İsveç ve Danimarka bu işi büyük ölçüde Kiliseler eliyle yürütmektedir. Diğer birçok Avrupa ülkesinde ise, din eğitimi genel eğitim müfredatı içerisinde verilmektedir.⁵⁶ Ancak din eğitiminin verilmediği dönemden çıkarılan dersler, velilerin talepleri ve toplumun baskıları neticesinde bugün gelinen noktada, din eğitime laiklik adına şiddetle karşı çıkan ve eğitim sistemini de bu anlayış üzerine bina eden Fransa bile tavrını yumuşatmak zorunda kalmıştır.⁵⁷ Şurası muhakkak ki, ilk ve orta öğretim okullarında din eğitime hiç yer vermeyen AB ülkelerinde bile dinin öğretilmesinin, öğrenilmesinin, kişisel ve/veya cemaatler halinde yaşanmasının ve bu amaçlarla kurumlar oluşturulmasının önündeki hemen hemen bütün engeller kaldırılmıştır.

Çok uzun yıllar süren deneyimlerden sonra geçtiğimiz yüzyıl içerisinde Avrupa ülkelerinde şekillenen demokratik devlet anlayışı çerçevesinde, zaten olması gerektiği gibi, din-devlet ilişkileri, din-laiklik zıtlığını esas alan, bu yüzden devlete de, dine de zarar verdiğinde şüphe bulunmayan yüksek gerilimli hattan kurtarılarak, kişilik haklarını öne çıkaran yumuşak bir zemin üzerine oturtulmuştur. Gelinen nokta, bir yandan hem din, hem de devlet için kazançlı bir çözümü, diğer yandan değerlere saygı ve toplumsal barış açısından son derece makul bir konumu göster-

⁵⁴ Şişman-Turan, *Devlet-Din-Eğitim İlişkileri*, s. 8.

⁵⁵ Mehmet Gültekin, "Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Üye Bazı Ülkelerde Zorunlu Eğitim", *Eğitim Bilimlerinde Yenilikler* (ss. 71-92), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., 1998, s. 85.

⁵⁶ M. Şişman - S. Turan, "Devlet-Din-Eğitim İlişkileri: Kamusal Alanın Yeniden Sorgulanmasına Doğru", *Eğitime Bakış*, 3 (10, ss. 5-12), 2007, s. 9.

⁵⁷ Şişman-Turan, *Devlet-Din-Eğitim İlişkileri*, s. 10.

mektedir. Dolayısıyla, sürekli olarak din ile laikliği birbirine zıt kavramlarmış gibi göstermeye çalışan, buna dayanarak din öğretiminin ilk ve orta dereceli okullarda okutulan resmi müfredat içerisinde yer alamayacağına savunan görüş, tarihi tecrübelerden dersler çıkarılarak artık ilk uygulayıcıları tarafından bile terk edilmiş, modası geçmiş bir bakış açısını resmetmektedir.

Devletimiz de doğru bir tutumla, özellikle son yarım asırdır, bir yandan İslam'ın öğrenilmesinin ve öğretilmesinin önündeki engelleri birer birer kaldırırken, diğer yandan ortaöğretimden yükseköğretime kadar çeşitli okullar kurarak, ilk ve orta öğretim kurumlarının programlarına zorunlu DKAB dersi koyarak, din eğitimi bizzat desteklemektedir. Toplumsal beklenti ve talepler de genellikle din eğitiminin devlet eliyle verilmesi gerektiği yönündedir. Bunlara ilave olarak, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, devleti din eğitimi vermekle yükümlü tutmaktadır. T.C. Anayasası'nın 24'üncü maddesi de hem devletin bu yükümlülüğünü tekit etmekte, hem de hiçbir istisna getirmeksizin bütün ilk ve orta öğretim kurumlarında DKAB dersini zorunlu hale getirmektedir. Birçok Batı ülkesinin anayasal uygulamasıyla⁵⁸ da paralellik arzeden bu durumun laiklikle çelişen bir tarafı bulunmamaktadır.

Ülkemizde kurumsal olarak yapılacak bir din eğitiminden söz ediyorsak, bu noktada devletin desteği zorunlu görünmektedir. Dünyanın çoğu ülkesinde olduğu gibi, ülkemizde de devlet bu sorumluluğunu, kişisel öğrenimi serbest bırakarak, İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri, Eğitim Fakültelerinde faaliyet gösteren İlköğretim DKAB Öğretmenliği Bölümleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kursları kurarak ve Anayasanın 24'üncü maddesi gereğince ilk ve orta öğretim okullarının programlarına zorunlu din dersleri koyarak yerine getirmeye çalışmaktadır. Çeşitli nedenlerle devlet eliyle din eğitimi verilmesine karşı çıkararak,

⁵⁸ AB ülkelerinin anayasalarında din ve vicdan hürriyeti temel bir insan hakkı olarak görülürken, din öğretiminin devlet eliyle ve/veya Kilise tarafından verilmesi hususunda birbirinden farklı uygulamalar mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Ömer Yılmaz, "Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında Din ve Vicdan Özgürlüğü", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1 (299-315), 2007, s. 300 vd.

bu kurumların eğitim sistemimiz içerisinde yer almaması gerektiğini düşünenler olduğu gibi, din dersinin tamamen kaldırılmasını veya seçmeli hale getirilmesini savunanlar da bulunmaktadır.

Oysa adı geçen kurumlar ülkemize yukarıda izah etmeye çalıştığımız yararları sağlamaya çalışmaktadır. Din dersinin zorunlu olup olmaması meselesine gelince, şunu açıklıkla belirtelim ki, öğrencilerinin özel beceri gerektiren resim ve müzik gibi dersleri alıp-almamalarını belirlemede bile kendilerine herhangi bir hak tanınmayan ebeveyn veya velilerin din dersini seçme veya seçmeme gibi bir hakları da söz konusu olmamalıdır. Uygulamada bu kurumlar ve derslerle ilgili birtakım sorunların ortaya çıkabileceğini tahmin etmek zor değildir. Fakat diğer yandan bu yapıların yeterli olup olmadığı da tartışılabilir. Ülkemizde din eğitimi ve öğretimine ilişkin tartışmalar, var olanla yetinmemek gerektiğini, din eğitimi daha ileri noktalara taşımak için çaba sarf etmenin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır.

170
OMÜİFD

Son olarak şu noktaya dikkat çekmede yarar görüyorum: Dinin devlete olan ihtiyacından çok daha fazla devletin dine ihtiyacı vardır. Tarih şahittir ki, devlet tamamen aleyhine bile olsa, din bir şekilde varlığını sürdürmüş, toplum onu öğrenmeye ve öğretmeye devam etmiştir. Fakat ülkemizde, din dersine karşı olmak adına laiklik, kamusal alan, cinsel özgürlük vb. bağlamlarda dile getirilen ve maksadını aşarak İslam aleyhtarlığına dönüşmüş gibi görünen görüşlere itibar edilerek, ilk ve orta dereceli okullarımızda din dersleri zorunlu olmaktan çıkarılırsa, devleti yönetenlerin bunu halkın kahir ekseriyetine anlatmaları çok zor olacaktır. Zira halk kendi dininin kendi çocuğuna öğretilmeye layık bir değer olup olmadığını sorgulayacaktır. Keza, toplumun okullarımıza ve eğitimcilerimize olan güveni sarsılacak, bundan din değil, eğitim-öğretim sistemimiz zarar görecektir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, din dersi velilerin özellikle kız çocuklarını okula gönderirken güvenlerini temin eden önemli güvencelerin başında yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

İnsan için ekseriyetle olumlu anlam ve fonksiyonlara sahip olması, dini öğrenilmeye değer bir gerçeklik haline getirmektedir. Öğrencilerin din-den öğrenecekleri, benimseyecekleri ve alacakları çok önemli değerler vardır. Bu değerler kişiliğin oluşumunda ve gelişiminde son derece önemli bir rol oynar. İslam'ın ise, bireylere iyi huylar, toplumlara erdemli nitelikler kazandırdığı tarihin şahit olduğu bir vakıadır. Bu yönüyle din eğitimi, değerler eğitiminin çok önemli bir parçasıdır. Yüce Bir Varlığa karşı sorumluluk duygusu içerisinde hayatını sürdürme, adaletli, insafli ve merhametli olma, saygılı davranma, kimsenin hakkına tecavüz etme, sözünde durma, dürüstlükten ayrılmama, aileye bağlı kalma, insanı sevme, kimseye zarar vermeme, muhtaçlara yardım etme, işbirliği ve dayanışma içerisinde girme, yaşamı anlamlı kılma, barış içinde yaşama vb. değerler bu değerlerden sadece birkaçıdır. Bunlar aynı zamanda iyi vatandaş olmanın da temelleri mahiyetindedir.

Yalnızca eğitim yoluyla kazanılabilen bu değerlerin ilk ve ortaöğretim müfredatlarında bir ders çatısı altında yer alması, öğrencilere iyi bir kişilik kazandırma ve onları dengeli olarak sosyalleştirme bakımından zorunlu görünmektedir. Zira diğer bilim dalları gibi, dini bilimlerin eğitimi yapmak da bireylerin teker teker üstesinden gelebilecekleri bir şey değildir. Fakat bu, din eğitiminin diğer mekânlarda yasaklanarak yalnızca okulda yapılması gerektiği anlamı taşımaz. Bilakis, dini öğrenmenin veya din hakkında bilgi edinmenin önündeki bütün engellerin kaldırılması, bu konuda temel ilke edinilmelidir. Ancak şu da bilinmelidir ki, eğitim-öğretimi layıkıyla yapılmadığında, dinin olumlu yönleri olumsuzluğa dönüşebilir, mesela erdemliliğin, barışın ve uzlaşmanın kaynağı olması gerekirken, mecrasından çıkarak radikalleşerek, çatışmanın kaynağı haline gelebilir. Bu bağlamda, devletin okullarında din dersine zorunlu bir ders olarak yer vermesi, gerçek bir dinin olumlu fonksiyonlarını kaybetmeden yeni kuşaklara aktarılması hususunda dengeleyici bir adım olarak görülebilir.

Din eğitimi karşısında devlet, yasaklayıcı, serbest bırakıcı, tekelleştirici veya destekleyici politikalardan birini tercih edebilir. Yasakçı politikalar dinden çok devlete zarar verir; zira internet vb. yollarla bilgiye ulaşmanın son derece kolaylaştığı dünyamızda eğitim-öğretimi yasaklamakla din ortadan kalkmaz, fakat din mensuplarının devlet sevgisi ve devlete desteği yok olur. Kontrolsüz serbestlik ise, devletten çok din için zararlıdır; zira dini gruplar arasında otorite kavgası başlar, din yozlaşır. Tekelciliğin yanlışlığını ve uygulanamazlığını söylemeye bile gerek yoktur. En iyisi, devletin din eğitim ve öğretimine destek olmasıdır. Toplumların ihtiyaçları ve devletten beklentileri de bunu gerekli kılmaktadır. T.C. Devleti haklı olarak bu seçeneği tercih etmiş, özellikle son yarım asırdır İslam'ın öğrenilmesinin ve öğretilmesinin önündeki engelleri peyderpey kaldırmış, kurduğu eğitim kurumları ve zorunlu DKAB dersiyle din eğitimini bizatihi desteklemiştir.

172
OMÜİFD

İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı bulunduğunu, bu hakkın, herkese dinini, topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerdiğini belirtmektedir. İnsan haklarına ilişkin diğer uluslar arası sözleşmeler de benzer hükümler içermektedir. Dünyada genel kabul görmüş olan bu hükümler, devlet eliyle din eğitimi verilmesinin veya en azından ilk ve orta öğretim kurumlarında din dersinin zorunlu olmasının devletin laiklik ilkesiyle çeliştiğini ileri sürenlerin iddialarını geçersiz kılmaktadır. Keza aynı hükümler, okulun kamusal nitelikli bilgilerin öğretildiği kamusal bir alan olduğu, dini bilgilerin hem bunun dışında kaldığı, hem de dinsel kavrayış ve anlayış geliştirdiği, bu sebeplerle din öğretiminin zorunlu olmaktan çıkarılması gerektiği yönündeki düşünceleri temelsiz bırakmaktadır. İnsan haklarına ilişkin sözleşmeleri esas alan dünya devletlerinde bu tür söylemlerin tam aksine uygulamalar bulunmakta, bu uygulamalar laiklik açısından herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Günümüzde din ile devleti karşı karşıya getiren aşırı laiklik anlayışı artık terk edilmiştir. AB ülkeleri başta olmak üzere, dünya devletleri din eğitim-öğretimi yasaklamak yerine,

destekleyici eğitim politikaları üretmekte ve dinin fonksiyonlarından yararlanma yoluna gitmektedir.

Devletin din eğitimi konusunda destekleyici politikalar üretmesi, dinin olduğu kadar, toplumun ve devletin de yararladır. Dinin sahip olduğu değerleri, özellikle manevî, ahlâkî ve insanî değerleri öğrencilere öğretmek, her açıdan yararlıdır. Dini anlamak, toplumun kodlarını çözenin yanı sıra, o toplumun kültürünü, tarihini, medeniyetini, sanatını, edebiyatını vs. hem anlamanın, hem de anlamlandırmanın en temel şartlarıdır. Zira din, bütün bunların ruhunu oluşturur. Bu bakımdan, bir ülkede tarih, medeniyet tarihi, edebiyat gibi derslerin eğitim kurumlarında okutulması ne kadar ihtiyaçsa, din dersinin okutulması da o kadar, hatta daha fazla ihtiyaçtır. İslam'ın kişiliğın gelişip olgunlaşması, toplumda sevginin, saygının, hoşgörü ve barışın sağlanması gibi olumlu işlevleri, kültür ve medeniyetimizin şekillenmesindeki gözle görülür etkileri, tarihimiz, sanat ve edebiyatımız üzerindeki izleri, onun eğitim-öğretimine olan ihtiyacı kat kat artırmaktadır. Ayrıca din dersleri, çocuklarını okula gönderirken ailelere güven vermede, özellikle kız çocuklarını eğitim sistemine kazandırmada verimli bir araç olarak kullanılabilir.

İlk ve orta dereceli okullarda zorunlu din dersine karşı çıkanlar, insanlarımızın ve toplumumuzun bu ihtiyacını görmezden gelmektedirler. Zorunlu din dersinin özellikle laikliğe ve insan haklarına aykırı olduğunu savunmak, sadece DKAB dersine değil, İmam-Hatip Lisesi, Kur'an Kursu, İlahiyat Fakültesi gibi resmi eğitim kurumlarının varlığına da karşı olmak anlamı taşımaktadır. Zorunlu din dersine karşı ileri sürülen fikirlerin çoğunun sadece bu derse karşı olmakla kalmadığını, amacını aşarak her türlü din eğitiminin kaldırılmasını hedeflediğini söyleyebiliriz. Dünya ülkeleri, dinin insanlığa sunduğu nimetlerden yararlanma yolunu seçerken, ülkemizde din dersine karşı olmak adına böylesi aşırı düşüncelerin dile getirilmesi büyük bir talihsizliktir. Ülkemizde yaşanan tecrübeler, bu düşüncelere kanıt olarak ileri sürülen endişelerin kahir ekseriyetinin yersiz olduğunu göstermektedir.

Buna rağmen yine zorunlu din dersi çerçevesinde dile getirildiği gibi, ülkemizdeki din eğitim-öğretimi konusunda birtakım sorunların bulunduğu elbette kabul ediyoruz. Bazen ders kitaplarının –özellikle farklı dini ekollere değinmedeki- eksikliği ve yetersizliği, bazen okulların yeterli altyapıya ve donanımına sahip olmaması, bazen de derslerin en uygun metotlarla işlenememesi vb. şekillerde tezahür eden bu sorunlar, diğer birçok dersle ilgili sorunlardan farksız olup, çözülemeyecek nitelikte değildir. Nasıl ki, herhangi bir derse ilişkin sorunlar o dersin eğitim-öğretiminin gereksiz kılmıyorsa, aynı şekilde din dersine ilişkin sorunlar da din eğitiminin gereksiz olduğunu göstermez.

Şayet DKAB ders kitaplarında, konularla, konuların çeşitlendirilmesiyle, Şafiiilik, Alevilik gibi İslam mezheplerine yeterli düzeyde yer verilmesiyle, üslupla vs. ilgili sorunlar varsa –ki, öyle görünüyor-, şayet bu kitapların çoğulcu ve eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirilerek içeriklerindeki eksikliklerin giderilmesi veya yeniden yazılması gerekiyorsa, ilgili uzmanlardan yardım alınarak bu sorunların çözülmesi her şeyden önce din eğitiminin yararına olacaktır. Din eğitimiyle ilgili diğer dersler için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Ancak ders kitaplarının laiklik, insan hakları, kültürel ve dinsel çeşitlilik vb. hususlarda yeterli bilgiye sahip ilahiyat akademisyenlerince hazırlanması, bu bağlamda zikrettiğimiz sorunları kanaatimizce asgariye indirecektir. Aynı zamanda, din dersi ile ahlâk dersinin müstakil dersler haline getirilmesi, konuların çeşitlendirilmesi, mezhepsel ve kültürel farklılıkların ders kitaplarına yansıtılabilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Son olarak şunu da belirtmeliyiz ki, dini öğrenme hakkı yalnızca Müslümanların değil, aynı zamanda Gayrimüslimlerin de hakkıdır. Bu yüzden, din dersleri bu vatandaşlarımızın ihtiyaçlarını da karşılayacak biçimde yeniden düzenlenmelidir. Onlara yönelik din dersi kitapları hazırlanmalıdır. Üniversitelerimizde, bu vatandaşlarımızın çocuklarına din eğitimi verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi bölümler kurulmalıdır.

Kaynakça

- Armaner, Neda, "Din Eğitiminde Psikolojinin Önemi", *AÜİF Dergisi*, Yıl: 1978, Sayı: 23 (ss. 215-220).
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, "Toplum Hayatımızda Dinin Yeri Ve Din Eğitiminin Önemi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, Cilt: 2, sayı: 1 (ss. 45-49).
- Atalay, Talip, "Şafii Geleneğin Yaygın Olduğu Yörelere İlköğretimde Din Öğretiminin Bazı Zorlukları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2006, sayı: 8 (ss. 273-292).
- Attas, S. M. Nakib, *İslami Eğitim –Araçlar ve Amaçlar-*, çev. Ali Çaksu, İstanbul: Endelüs Yay., 1991.
- Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, 2. baskı, İstanbul: Şule Yay., 1997.
- Bilgin, Beyza, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", *AÜİF Dergisi*, Yıl: 1981, Sayı: 24 (ss. 469-483).
- _____, "Türkiye’de Din ve Laiklik" *AÜİF Dergisi*, Yıl: 2001, Sayı: 42 (ss. 41-58).
- "Bir eşitlik arayışı: Türkiye’de azınlıklar", *Türkiye’de Ayrımcılıkla Mücadele ve Azınlık Haklarının Desteklenmesi Projesi*,
<http://www.minorityrights.org/download.php?id=427>,
<http://www.minorityrights.org/download.php?id=425> Erişim: 16.01.10 21.30.
- Brubacher, John S., "Ülkücülük ve Gerçekçilik", Çev. A. Ferhan Oğuzkan, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 1983, Cilt: 16, Sayı: 1 (ss. 373-83), Ankara, 1983.
- Cılacı, Osman, *Günümüz Dünyası Dinleri*, Ankara: DİB Yay., 1995.
- Çiçek, Sevim vd., "Giriş", *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* (ss. 13-23), ed. Gürel Tüzün, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 2009.
- Çotuksöken, "Eğitim Felsefesi, Eleştirel Düşünme, Düşünme Eğitimi", *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* (ss. 75-95), ed. Gürel Tüzün, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 2009.
- _____, http://www.tarihvakfi.org.tr/dkih/arsiv/download/itu_sunus_gece_son.ppt (slayt: 25), erişim: 17.10.2009 00:25.
- _____, *Okulda Din Öğretimi*, <http://akademik.maltepe.edu.tr/~betulc/Okulda%20Din%20%D6%F0retimi.doc> erişim: 01.08.09 00:14)
- Demir, Ömer-Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Ders Kitaplarında İnsan Hakları Tarama Sonuçları*, ed. Betül Çotuksöken, Ayşe Erzan, Orhan Silier, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003 (<http://www.tuba.gov.tr/userfiles/insanhaklari.pdf> erişim: 29.11.2010 11:00).

- Dinçkol, Bihterin, "Türkiye'de Anayasal Düzen ve Lâiklik", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2002, Cilt: 1, Sayı: 1 (ss. 129-44).
- Gözaydın, İhtar, "Türkiye'de "Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi" Ders Kitaplarına İnsan Hakları Merceğiyle Bir Bakış", *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* (ss. 167-93), ed. Gürel Tüzün, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 2009.
- Gültekin, Mehmet, "Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Üye Bazı Ülkelerde Zorunlu Eğitim", *Eğitim Bilimlerinde Yenilikler* (ss. 71-92), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., 1998.
- Gürsoy, Şahin-Çapcıoğlu, Fatma, "Türk Din Eğitiminin Oluşum Süreci ve Günümüz Türkiye'sinde Din Eğitime Bir Bakış", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Mayıs-Ağustos 2006, Cilt: 9, sayı: 25 (ss. 99-107).
- Harman, Ö. Faruk, "Din ve Mahiyeti", *İlmihal*, Ankara: DİB Yay., 2006.
- Helsinki Nihai Senedi*: http://tr.wikisource.org/wiki/Helsinki_Nihai_Senedi Erişim: 20.10.2009.
- http://www.alevifederasyonu.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=298 Erişim: 16.01.10 21.30.
- 176 http://www.alevihaberajansi.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=5283 Erişim: 16.01.10 21.30.
- OMÜİFD http://www.kanalkultur.com/yolalevi/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=929 Erişim: 16.01.10 21.30.
- İlk ve Orta Öğretim DKAB Programları*: <http://dogm.meb.gov.tr/program-.htm> erişim: 24.11.2010 15:47.
- İnam, Ahmet, *Gönül ve Din*, <http://www.metu.edu.tr/~www41/ahmet-inam/din.htm>, erişim: 14.09.2009 04:00.
- İnsan Hakları Everensel Beyannamesi*: <http://www.tbmm.gov.tr/komiyon/insanhak/pdf01/203-208.pdf> erişim: 02.01.2010 19:40.
- İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme*: http://www.ihb.gov.tr/mevzuat/um_ak_belgeleri/ana_sozlesme_11p_degisik.pdf erişim: 02.01.2010 19:15
- Kaymakcan, Recep, "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler", *EKEV Akademik Dergisi*, sayı: 27 (ss. 21-36), Erzurum, 2006.
- _____, *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırıcılık*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2009.
- Macdonald, D.B., "Din", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Ün. Güzel Sanatlar Fak., 1997, III. cilt.
- Sezen, Yümnü, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: İFAV Yay., 1988.
- Sönmez, Veysel, *Eğitim Felsefesi*, 4. basım, Ankara: Pegem Yay., 1996.

- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan âlü Selmân, el-Akrabiyye: Dâru İbn Affân, 1417/1997.
- Şişman, M. – Turan S., “Devlet-Din-Eğitim İlişkileri: Kamusal Alanın Yeniden Sorgulanmasına Doğru”, *Eğitime Bakış*, 3 (10, ss. 5-12), 2007.
- T.C. Anayasası: <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> erişim: 02.01.2010 20:15.
- Taşpınar, Mehmet vd., *Eğitim Bilimine Giriş (Öğretmenlik Mesleği)*, Ankara: DATA Yay., 2007.
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu*: http://tr.wikisource.org/wiki/Tevhid-i_Tedrisat_Kanunu erişim: 09.04.2009.
- Tillich, Paul, *İmanın Dinamikleri*, çev. F. Terkan-S. Özer, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2000.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Ankara: Pegem Yay., 2001.
- Tümer, Günay, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994.
- Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Genişletilmiş 2. baskı, Ankara: Ocak Yay., 1993.
- Varış, Fatma vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: A.Ü. Basımevi, 1991.
- Yılmaz, Ömer, “Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında Din ve Vicdan Özgürlüğü”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1 (ss. 299-315), 2007.

